

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

Finanční gramotnost obyvatel České republiky

**Financial literacy of the population
of the Czech Republic**

František Vavříčka

Plzeň 2014

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **František VAVŘIČKA**
Osobní číslo: **K10B0029P**
Studijní program: **B6209 Systémové inženýrství a informatika**
Studijní obor: **Informační management**
Název tématu: **Finanční gramotnost obyvatel České republiky**
Zadávající katedra: **Katedra ekonomie a kvantitativních metod**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Charakterizujte pojem finanční gramotnost.
2. Definujte základní finanční pojmy a produkty.
3. Popište současný stav vzdělávání v oblasti osobních financí.
4. Analyzujte současný stav finanční gramotnosti obyvatel v České republice podle věkových kategorií.
5. Formulujte závěr.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy: **40 - 60 stran**

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- **DVOŘÁK, Petr.** *Bankovníctví pro bankéře a klienty. 3. přeprac. a rozšíř. vydání.* Praha: Linde, 2005. ISBN 80-7201-515-X
- **KLÍNSKÝ, Petr., CHROMÁ, Danuše.** *Finanční gramotnost: obsah a příklady praxe ze škol. 1. vydání.* Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2008. ISBN 978-80-87063-13
- **PETRÁŠKOVÁ, Vladimíra.** *Vybrané kapitoly z finanční gramotnosti. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2010. ISBN 978-80-7394-233-5*
- **RADOVÁ, Jarmila., DVOŘÁK, Petr.** *Finanční matematika pro každého. 7. akt. vydání.* Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3291-6
- **SMRČKA, Luboš.** *Osobní a rodinné finance. 1. vydání.* Praha: Professional Publishing, 2007. ISBN 978-80-86946-41-2

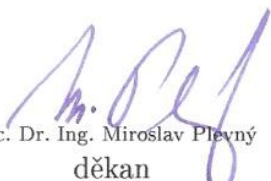
Vedoucí bakalářské práce:

Ing. Mgr. Milan Svoboda

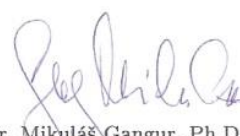
Katedra ekonomie a kvantitativních metod

Datum zadání bakalářské práce: **25. října 2013**

Termín odevzdání bakalářské práce: **25. dubna 2014**

Doc. Dr. Ing. Miroslav Plevný
děkan

RNDr. Mikuláš Gangur, Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 25. října 2013

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

Finanční gramotnost obyvatel České republiky

vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího bakalářské práce za použití pramenů uvedených v příložené bibliografii.

V Plzni, dne 25. 4. 2014

.....
podpis autora

Obsah

Úvod.....	6
1 Finanční gramotnost.....	7
1.1 Definice	7
1.2 Peněžní gramotnost.....	8
1.2.1 Peníze.....	8
1.2.2 Úrok	8
1.2.3 Roční procentní sazba nákladů	9
1.3 Cenová gramotnost.....	11
1.3.1 Cena	11
1.3.2 Inflace	11
1.4 Rozpočtová gramotnost	11
1.4.1 Rodinný a osobní rozpočet.....	11
1.5 Právní gramotnost.....	14
1.5.1 Dluhová past a oddlužení.....	14
1.5.2 Exekuce.....	15
1.5.3 Registry dlužníků	16
1.6 Ochrana spotřebitele	18
1.6.1 Instituce zajišťující ochranu spotřebitele.....	18
1.6.2 Lichva	20
1.6.3 Nevýhodné smlouvy pro spotřebitele	20
1.7 Vzdělávání v oblasti osobních financí	21
1.7.1 Mládež	21
1.7.2 Dospělá populace	22
1.8 Základní finanční produkty.....	22
1.8.1 Běžný účet.....	22
1.8.2 Pojištění	23
1.8.3 Spoření	23
1.8.4 Investice	24
1.8.5 Úvěr	25
1.8.6 Hypoteční úvěr.....	25
2 Výzkum.....	27
2.1 Sběr dat.....	27
2.2 Struktura dotazníku.....	27

2.2.1	Znalostní otázky.....	28
2.2.2	Zvyklosti respondentů a jejich sebehodnocení	29
3	Vyhodnocení	30
3.1	Výzkumný soubor.....	30
3.2	Odpovědi na znalostní otázky.....	31
3.3	Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí a sebehodnocení.....	39
	Závěr	45
	Seznam obrázků a tabulek.....	46
	Seznam použitých zkratk.....	47
	Seznam použité literatury.....	48
	Seznam příloh	51

Úvod

Oblast osobních a rodinných financí se týká každého z nás. Orientovat se ve světě finančních nabídek a produktů je pro běžného občana čím dál složitější. Nabídka finančních produktů a služeb s postupem času roste a mění se. Bez orientace v současném finančním trhu ale nelze dobře spravovat své osobní ani rodinné finance. Je proto žádoucí, aby se v této problematice uměli občané orientovat, být schopni využívat informačních zdrojů, a využít svých znalostí ke správě svých financí a k jejich hospodárnému využívání. Dříve při používání zejména hotovostních finančních prostředků měl člověk fyzický přehled nad svými financemi. S nástupem bezhotovostního platebního styku se může stát, že člověk nemá nad svými financemi takový přehled. Zejména starší generace může mít problém se sžít s novými možnostmi správy a zhodnocování svých financí.

Cílem této práce je zhodnotit základní finanční gramotnost běžného občana České republiky, popsat základní oblasti, které se ho v této oblasti týkají a porovnat jeho chování v oblasti osobních financí dle věkových skupin vybraného vzorku populace.

Bakalářská práce obsahuje celkem tři hlavní kapitoly. V první kapitole je vysvětlen pojem finanční gramotnost pomocí dvou definic a rozepsány jednotlivé složky finanční gramotnosti – peněžní, cenová, rozpočtová a právní gramotnost, dále pak ochrana spotřebitele a vzdělávání v oblasti osobních a rodinných financí. Druhá kapitola je zaměřena na samotný prováděný výzkum. V poslední části je shrnutí prováděného výzkumu.

1 Finanční gramotnost

Dnešní společnost je plná reklam a nabídek, které přesvědčují občana o tom, že právě to a to zboží musí bezpodmínečně teď vlastnit a právě tu a tu službu lze pouze teď výhodně zakoupit. Pokud člověk nemá peníze, pomůže mu „výhodná“ půjčka bez ručitele, bez úroků, bez poplatků. Může si půjčit na dovolenou, na dárky, na jídlo, v podstatě na cokoli (i na to, co pro něj ve skutečnosti není nezbytné). Znalost rizik a dlouhodobých důsledků využívání jednotlivých produktů je stále relativně nízká. Řada domácností, a to především těch nízkopříjmových, není schopna splácet dluhy a hrozí jim, že se dostanou do dluhové spirály. (Měšec.cz, 2014)

1.1 Definice

„Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.“ (MF ČR, 2010, s. 11)

V dokumentu PISA 2012 Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) uvádí následující definici:

„Finanční gramotnost je o znalosti a pochopení finančních pojmů, rizik, dovedností, motivaci a o důvěře aplikovat získané znalosti, o porozumění, díky kterému je možné učinit efektivní rozhodnutí v celé řadě finančních souvislostí s cílem zlepšit finanční blahobyt jednotlivců a společnosti a umožnit účast na hospodářském životě.“ (OECD, 2013, s. 144)

Z obou výše uvedených definic vyplývá, že jde tedy zejména o porozumění fungování finančního trhu, schopnosti porovnávat jednotlivé produkty a služby, zhodnocovat míru rizika a vhodnosti využití konkrétního produktu a o schopnosti zabezpečit sebe sama a svou rodinu.

Na finanční gramotnost můžeme hledět různými pohledy. V zemích s nízkým příjmem, kde sofistikovanější finanční produkty a služby jsou obvykle přístupné pouze malému procentu populace. V zemích s vyššími příjmy obyvatelstva je orientace v osobních financích často chápána jako doplněk k ochraně spotřebitele. Jedním z hlavních cílů

finančního vzdělávání je proto vybavit obyvatele schopnostmi orientovat se v celé škále finančních produktů, včetně důchodového pojištění a hypoték. (Xu, Zia, 2012)

Oblast finanční gramotnosti můžeme dále rozdělit do tří základních složek, tj. peněžní, cenová a rozpočtová gramotnost. Dále do této oblasti můžeme zařadit i psychologické a sociální aspekty finanční gramotnosti, informační gramotnost v rámci finanční gramotnosti, právní gramotnost a ochranu spotřebitele. (Vybíhal et al., 2011, s. 19)

1.2 Peněžní gramotnost

„Peněžní gramotnost představuje dovednosti nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz, pro transakce s nimi a znalost nástrojů určených k jejich správě.“ (Vybíhal et al., 2011, s. 127) Jde tedy například o běžný účet, platební nástroje apod.

1.2.1 Peníze

Peníze jsou dnes brány jako všeobecně přijímaný prostředek, díky kterému lze provádět platbu za zboží a služby. Můžeme je rozdělit do tří druhů: oběživo, depozita a elektronické peníze.

Oběživo můžeme chápat jako peníze, které jsou v oběhu mezi lidmi. Jedná se tedy o peníze v podobě mincí a bankovek. Depozita jsou peníze uložené na účtech v bankovních institucích – peníze uložené na běžném účtu, spořicímu účtu či termínovaném vkladu. Elektronické peníze jsou náhradou mincí a bankovek, jde o formu bezhotovostních peněz. Tyto peníze jsou uloženy na elektronickém médiu, nejčastěji to bývá čipová karta. (Vybíhal et al., 2011, s. 128) Příkladem mohou být peníze uložené na kartě jednotného identifikačního systému studenta Západočeské univerzity v Plzni.

1.2.2 Úrok

K pochopení základních finančních výpočtů a porovnání jednotlivých produktů v nabídce bankovních i nebankovních subjektů je potřebné znát významy následujících pojmů.

Základním pojmem je **úrok**, který vyjadřuje cenu peněz. Pro dlužníka je to částka, kterou zaplatí za půjčené peníze. Z pohledu věřitele je to částka, kterou dostane za to, že někomu poskytl peníze.

Úroková sazba je procentní vyjádření podílu úroku k hodnotě půjčeného kapitálu. Sazba se váže k období, ke kterému se vztahuje daný úrok. Období je vždy definováno zkratkou za uváděnou sazbou, tedy: p. a. (per annum) – roční, p. s. (per semestrum) – pololetní, p. q. (per quartale) – čtvrtletní, p. m. (per mensem) – měsíční či p. d. (per dies) – denní úroková sazba. Zpravidla platí, že čím kratší je doba, na kterou klient peníze uloží (po kterou si peníze klient půjčí), tím nižší je úroková sazba, která je bankou nabízena. **Úrokové období** je pravidelný interval připisování úroků, nebo v případě úvěru doba, ke které se úroky vztahují.

V případě úroků u úvěrů jsou další pojmy, jako jsou: **jistina** (úmor), která je vlastní splátkou úvěru, kterou postupně umořujeme dluh. **Anuitou** rozumíme pravidelnou splátku vždy ve stejné výši, ve které je zahrnutý úrok i úmor.

Existují dva základní způsoby úročení. V případě jednoduchého úročení se úroky počítají ze stejné základní částky. Při složeném úročení se úroky postupně připisují k základní částce, která se o tyto částky navýší, a úroky v dalším úrokovacím období počítají z této zvýšené částky.

1.2.3 Roční procentní sazba nákladů

„Roční procentní sazba nákladů (RPSN) je jeden z ukazatelů, který určitým způsobem vypovídá o úrovni platebních podmínek úvěru. Prostřednictvím RPSN lze posoudit výhodnost spotřebitelského úvěru ve srovnání s úvěrovými produkty konkurenčních finančních institucí. Uvedený ukazatel slouží hlavně k porovnání jednotlivých úvěrů, které jsou spotřebitelům nabízeny.“ (Pololáník, 2013) Další výhodou RPSN je to, že oproti úrokové sazbě, která může být vázána k různým obdobím, je uváděna vždy na roční bázi. Jde tedy o základní srovnatelný ukazatel toho, jak je úvěr skutečně drahý.

Dle zákona č. 145/2010 Sb., o spotřebitelském úvěru se pro účely výpočtu roční procentní sazby nákladů na spotřebitelský úvěr se použijí celkové náklady úvěru pro spotřebitele s výjimkou nákladů splatných spotřebitelem v důsledku neplnění některé z povinností stanovených ve smlouvě, ve které se sjednává spotřebitelský úvěr, a jiných nákladů než kupní ceny, které je spotřebitel povinen při koupi zboží nebo poskytnutí služeb zaplatit bez ohledu na to, zda je transakce uskutečněna s využitím spotřebitelského úvěru nebo bez jeho využití. Náklady na vedení účtu zaznamenávajícího platební transakce a čerpání, náklady na používání platebních prostředků pro platební transakce a čerpání a další náklady spojené s platebními

transakcemi se zahrnují do celkových nákladů úvěru pro spotřebitele, s výjimkou případů, kdy je zřízení účtu nepovinné a náklady na tento účet byly samostatně uvedeny ve smlouvě, ve které se sjednává spotřebitelský úvěr, nebo v jiné smlouvě uzavřené se spotřebitelem.

Zatímco úrok ukazuje pouze a jen cenu vypůjčených peněz, RPSN v sobě ukrývá veškeré náklady s úvěrem spojené. V úroku, který je obvykle sám o sobě nejvyšším nákladem, tedy nejsou zahrnuty ostatní náklady. Ostatní náklady spojené s úvěrem mohou být například poplatky vztahující se k posouzení žádosti o úvěr, poplatky za uzavření smlouvy, poplatky za správu úvěru, poplatky za vedení účtu, poplatky vážící se k převodu peněžních prostředků, první navýšená splátka, pojištění schopnosti splácet apod.

V příloze výše zmíněného zákona je uveden vzorec (1) pro výpočet této sazby:

$$\sum_{k=1}^m C_k(1+K)^{-t_k} = \sum_{l=1}^{m'} D_l(1+X)^{-s_l} \quad (1)$$

kde:

X je RPSN,

m je číslo posledního čerpání,

k je číslo čerpání, proto $1 \leq k \leq m$,

C_k je částka čerpání k ,

t_k je interval vyjádřen v letech a zlomcích roku mezi datem prvního čerpání a datem každého následného čerpání, proto $t_1 = 0$,

m' je číslo poslední splátky nebo platby poplatků,

l je číslo splátky nebo platby poplatků,

D_1 je výše splátky nebo platby poplatků,

S_l je interval vyjádřený v letech a zlomcích roku mezi datem prvního čerpání a datem každé splátky nebo platby poplatků.

1.3 Cenová gramotnost

Cenová gramotnost je zejména o porozumění cenovým mechanismům a inflaci, o pochopení principu „ceny peněz“ v čase, o rozdílu mezi nominální a reálnou úrokovou sazbou a porozumění cenám finančních nástrojů a služeb v praktické podobě poplatků a úrokových sazeb. (Vybíhal et al., 2011, s. 19)

1.3.1 Cena

Cena je peněžním vyjádřením hodnoty výrobku či služby, vyjadřuje směnný poměr mezi směňovanými statky.

1.3.2 Inflace

Základem definice inflace je to, že znamená znehodnocení peněz. Ukazatelem, který inflaci charakterizuje, je roční tempo růstu cen, které vyjadřuje, jakým tempem rostou v průměru všechny ceny. (Vybíhal et al., 2011)

1.4 Rozpočtová gramotnost

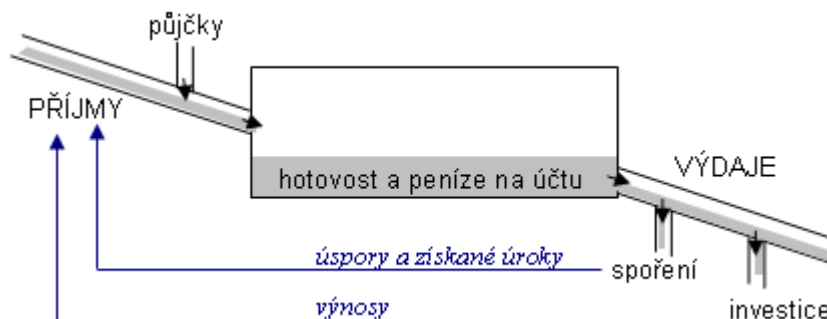
Rozpočtová gramotnost představuje schopnost správy osobního/rodinného rozpočtu včetně schopnosti vést rozpočet, stanovovat si finanční cíle a rozhodovat o přerozdělení finančních zdrojů. Dále zahrnuje schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Obsahuje i složky specializované: správu finančních aktiv (např. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (např. úvěrů nebo leasingu) včetně orientace na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb a neschopnosti mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní životní situaci. (Vybíhal et al., 2011, s. 19)

1.4.1 Rodinný a osobní rozpočet

Sestavení rodinného či osobního rozpočtu je jedním z nástrojů, který může napomoci domácnosti mít přehled nad svými financemi. Zároveň může poskytnout rámec pro snížení výdajů, případně i snížení dluhů. Při sestavování rozpočtu je důležité zanést do něj veškeré výdaje a příjmy. Dalším krokem je cílevědomé řízení příjmové a především výdajové stránky rozpočtu. Omezením nadbytečných výdajů lze ročně ušetřit i několik tisíc korun. Úspora lze dosáhnout i vhodným výběrem bankovních produktů či správným investováním. (Vybíhal et al., 2011, s. 312) Rozpočet lze přirovnat

k vodovodnímu systému, ve kterém jako tok peněz do nádoby jsou příjmy. Odliv peněz z nádoby představují výdaje, viz následující obrázek č. 1.

Obr. č. 1: Systém rodinných a osobních financí

Zdroj: Novotný, 2009a.

Vyrovnanost rodinných financí a správné nastavení rodinného či osobního rozpočtu je prvním důležitým krokem pro spoření a investování pro budoucnost. (Novotný, 2009b)

1.4.1.1 Příjmy

„Příjmy domácnosti jsou peněžní částky, které obdrží v hotovosti či bezhotovostně (tj. převodem na účet) jednotliví členové domácnosti. K nejčastějším příjmům domácnosti patří čistý příjem ze zaměstnání či podnikání (tj. po odečtu sociálního a zdravotního pojištění a následného zdanění), sociální dávky (např. přídavky na děti, rodičovský příspěvek, podpora v nezaměstnanosti), stipendia, příjmy z pronájmu, úroky z vkladů. Pokud domácnosti využívají úvěr, tak i ten řadíme k příjmům.“ (Vybíhal et al., 2011, s. 308)

Příjmy domácnosti můžeme rozlišit dle následujících čtyř typů:

Základním typem příjmů v domácnosti je **příjem ze zaměstnání** (mzda, plat). Do této skupiny můžeme také zařadit i další příjmy od zaměstnavatele jako jsou například stravenky či cestovné. Druhým typem jsou **sociální příjmy** od státu – přídavky na děti, rodičovský příspěvek, podpora v nezaměstnanosti apod. Třetím typem jsou **nepravidelné příjmy**, do kterých lze zařadit „kapesné“ od rodičů, příjem z prodeje již nepotřebné věci a jiné mimořádné příjmy. Posledním typem jsou **pasivní příjmy**, mezi které patří příjmy z pronájmu, dividendy atd. (Vybíhal et al., 2011, s. 308-9)

Při sestavování rozpočtu je třeba počítat pouze s těmi příjmy, které jsou pravidelné a v budoucnosti opravdu jisté, nelze se spoléhat na nepravidelné a mimořádné příjmy.

1.4.1.2 Výdaje

„Výdaje domácností jsou peněžní částky, které byly vynaloženy (utráceny) na zajištění chodu domácnosti, na bydlení a na různorodé potřeby jednotlivých členů domácnosti.“ (Vybíhal et al., 2011, s. 309)

Při sestavování rozpočtu lze výdaje rozdělit do následujících tří skupin:

Mezi **povinné výdaje** zařadíme ty výdaje, u kterých je nezaplacení trestným činem nebo u nich lze peníze vymáhat soudně. Jde o takové platby jako je například nájemné, zálohy za dodávky energií, vodné a stočné, platby daní a jiných poplatků, pokut, splátky úvěru či leasingu, placení výživného nebo i platby členských poplatků. Při sestavování rodinného rozpočtu by nemělo být příliš náročné sepsat seznam povinných výdajů, jelikož tyto výdaje bývají pravidelné.

Druhý typ plateb představují **výdaje nutné**. Jsou to takové platby, které sice nejsou povinné a jejich neplacení není žádným způsobem sankcionováno. Nicméně jejich úhrada ekonomicky výhodnější než jejich neprovedení. Mezi tuto skupinu patří výdaje, které zajistí základní životní potřeby rodiny. Jedná se tedy z hlediska výživy a oblečení. Není však vždy zcela jednoduché najít hranici, kde končí nutné a kde začínají výdaje zbytné. Při finanční tísní je proto důležité důsledné posuzování opravdových neopomenutelných potřeb a jejich odlišení od potřeb zbytných. Dále do této skupiny můžeme zařadit i nákup ročního kupónu na městskou hromadnou dopravu či dálniční známky. V obou případech jde o posouzení, zda je investice do dlouhodobého zaplacení výhodná nebo nikoliv – tedy zda průběžné placení jednotlivého využití dálnice nebo městského hromadného prostředku nebude vzhledem k zamýšlené frekvenci v součtu finančně lepší. Zatímco u povinných výdajů jsme schopni určit dopředu sumu (až na určité výjimky) alespoň rámcově, v případě nutných výdajů je odhad podstatně složitější.

Třetí skupinou výdajů jsou **výdaje zbytné**, které jsou vynakládány nikoliv z donucení dříve uzavřenou smlouvou či zákonem, a ani proto, že jimi jsou zajišťovány základní životní potřeby. Jsou naopak hrazeny zcela dobrovolně a s vědomím toho, že každý nákup takového zboží či služby je možné neučinit, a to bez jakýchkoliv sankcí. Patří sem například výdaje na noviny, koníčky, sport, dovolenou atd.

Podíly výdajů povinných, nutných a zbytných na celkových výdajích nejsou nijak doporučeny. Platí však, že čím je v rozpočtu více povinných a nutných výdajů, tím hůře se v případě potřeby hledá prostor pro šetření. (Smrčka, 2009)

1.5 Právní gramotnost

„Právní gramotnost je souhrnem znalostí a informací z oblasti platného práva, které by měl spotřebitel mít, aby byl schopný účinně prosazovat svá práva, patřičně plnit své povinnosti a kvalifikovaně se v této pozici rozhodovat.“ (Vybíhal et al., 2011, s. 328)

1.5.1 Dluhová past a oddlužení

Pojem dluhová past označuje situaci, kdy není jednotlivec anebo i celá rodina schopna splácet své závazky věřitelům. Tento stav vede k penále, anebo dalším závazkům formou čerpání dalších úvěrů. Celková dlužná částka i úroky tak postupně narůstají. Nejčastějším důvodem vzniku dluhové pasti je špatné zhodnocení budoucí možnosti splácet. Pokud dluhová past dlužníka pohltí natolik, že není schopen nadále své závazky splácet, je možností vyhlásit tzv. osobní bankrot. Čím dříve se rozhodne dlužník jednat tím lépe pro něj.

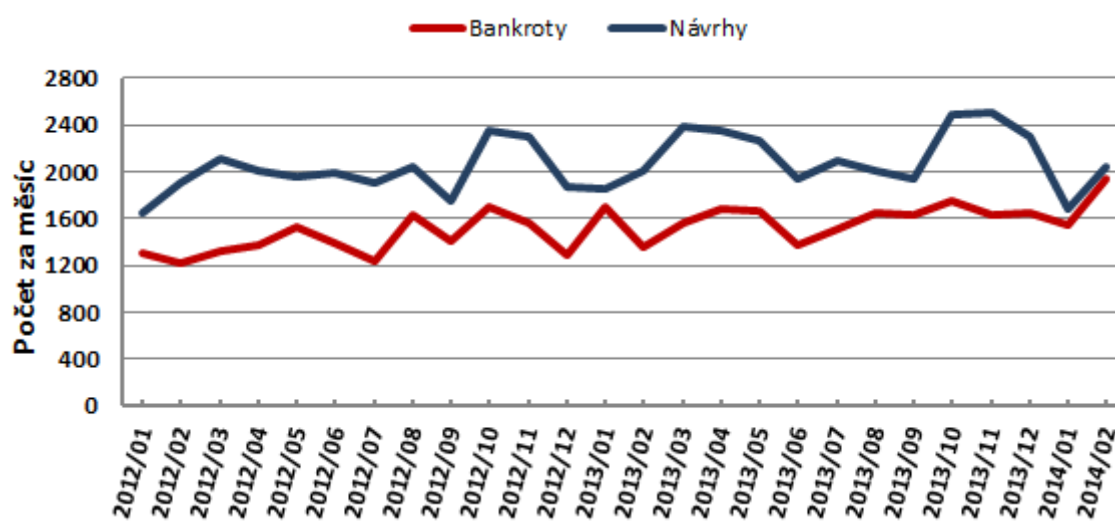
Vyhlášení osobního bankrotu (oddlužení) je způsob zbavení se dluhů, které dlužník nezvládá splácet. „Oddlužení je způsob řešení úpadku, kdy jsou dlužníkovy dluhy sjednoceny, zajištění věřitelé jsou uspokojeni zcela, nezajištění do jimi schválené výše a zbytek dluhů může být dlužníkovi odpuštěn.“ (Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2014)

Podmínkou, aby dlužník mohl vyhlásit osobní bankrot, je, že musí mít práci a musí být schopen do pěti let splatit alespoň 30 % z dlužné částky. Dlužník nesmí oddlužením zamýšlet nepoctivý záměr. Podat návrh na zahájení insolvenčního řízení u soudu lze tehdy, má-li dlužník závazky po splatnosti déle jak 30 dnů a to minimálně u dvou věřitelů a tyto závazky není schopen plnit. V návrhu na insolvenční řízení je třeba dlužníkem prokázat soudu upřímnou a poctivou snahu se se svými závazky vypořádat. Po celou dobu osobního bankrotu si musí vystačit s tzv. nezabavitelným minimem. Podmínky osobního bankrotu upravuje insolvenční zákon. (Peníze.cz, 2014a)

Na obrázku č. 2 je znázorněn vývoj počtu vyhlášených osobních bankrotů v minulých letech. Modrou čarou jsou znázorněny návrhy na oddlužení a červenou je zobrazen počet uskutečněných osobních bankrotů. Z obrázku je také vidět, že počet osobních bankrotů stále mírně roste. Dle informací CRIF – Czech Credit Bureau, a. s. v roce 2013

bylo vyhlášeno celkem 19 165 osobních bankrotů, což je o 13 % více než předloni. Nárůst byl ale podstatně nižší než v předchozích letech. Počet návrhů na osobní bankrot dosáhl 26 169, byl tak o desetinu vyšší než předloni. V únoru 2014 bylo vyhlášeno nejvíce osobních bankrotů za jeden měsíc od roku 2008, a to 1 941. Od ledna 2008 bylo vyhlášeno téměř 61 000 osobních bankrotů. Podaných návrhů bylo necelých 88 000. Pro formální nedostatky soudy odmítly kolem 17 % návrhů, necelých 0,5 % návrhů na osobní bankrot bylo zamítnuto, protože dlužník nespĺňoval podmínky pro vyhlášení osobního bankrotu. (CRIF – Czech Credit Bureau, 2014)

Obr. č. 2: Počet vyhlášených osobních bankrotů

Zdroj: Insolvenční rejstřík, výpočty CRIF – Czech Credit Bureau, a. s.

1.5.2 Exekuce

Exekuce spočívá většinou ve vymožení peněžité částky od dlužníka pro věřitele. Dochází k ní v situaci, dostane-li se dlužník do situace, kdy je proti němu vydáno pravomocné rozhodnutí soudu, kterým mu je stanovena povinnost uhradit věřiteli dlužnou částku.

„Mezi způsoby provedení exekuce, ukládá-li exekuční titul zaplacení dlužné částky, patří:

- srážky ze mzdy či jiných příjmů,
- příkázání pohledávky, zejména příkazem k výplatě z účtu u peněžního ústavu,
- prodej movitých věcí a nemovitostí,
- zřízení exekutorského zástavního práva na nemovitostech,
- jiné způsoby stanoveného občanským soudním řádem.“ (Vybíhal et al., 2011, s. 373)

1.5.3 Registry dlužníků

Registrem dlužníků rozumíme databázi evidující zejména osoby a organizace, které jsou pozadu ve splácení svých závazků. Za vznikem těchto registrů je maximální možná míra eliminace úvěrového rizika.

1.5.3.1 Centrální registr úvěrů (CRÚ)

Tento registr je informačním systémem, který soustřeďuje informace o úvěrových závazcích fyzických osob podnikatelů a právnických osob. Dále umožňuje operativní výměnu těchto informací mezi účastníky CRÚ. Garantem projektu a dalšího rozvoje systému CRÚ je Česká národní banka (ČNB). Účastníky tohoto registru jsou všechny banky a pobočky zahraničních bank, působící na území České republiky a další osoby, stanoví-li tak zvláštní zákon. Přístup k informacím je umožněn jednotlivým účastníkům a České národní bance v rozsahu potřebném pro zajištění provozu CRÚ.

Vzhledem k uvedenému zaměření nejsou v databázi CRÚ evidovány spotřebitelské úvěry fyzických osob, hypoteční úvěry fyzických osob, ručitelské závazky klientů, údaje o depozitních účtech (běžné účty bez povoleného debetu, spořicí, termínové účty). (ČNB, 2014a)

1.5.3.2 Bankovní registr klientských informací (BRKI) a Nebankovní registr klientských informací (NRKI)

V bankovním registru se nachází každá fyzická osoba, tedy občan i fyzická osoba podnikající, která má s některou členskou bankou nebo stavební spořitelnou uzavřenou úvěrovou smlouvu nebo ji v minulosti uzavřenou měla či o uzavření úvěrové smlouvy teprve žádá, například hypotéka, spotřebitelský úvěr, kreditní karta nebo povolený debet. V registru jsou také vedeny fyzické osoby, které o úvěr či o vydání kreditní karty teprve žádají. Údaje o společnostech v bankovním registru evidovány nejsou.

Nebankovní registr klientských informací, na rozdíl od BRKI, obsahuje kromě fyzických osob i údaje o osobách právnických.

V obou registrech jsou ke každé právnické či fyzické osobě v registru kromě jména, rodného čísla nebo identifikačního čísla a adresy uvedeny základní informace o tom, jak a kolik celkem osoba splácí nebo v minulosti splácela. Konkrétně je to údaj týkající se počtu úvěrových smluv, které daná osoba má, výše částek jednotlivých úvěrů a výše pravidelných splátek. Součástí informací je i historie splácení těchto závazků a

informace o jejich zajištění. Registry dále obsahují údaje o tom, zda daná osoba právě nežádá o nějaký úvěrový produkt.

Banky souhlas klienta nepotřebují. Výměna informací o platební morálce, bonitě a důvěryhodnosti klientů je bankám povolena v zákoně o bankách. Mohou se tedy díky této zákonné výjimce informovat a vyměňovat si informace i bez jeho souhlasu. U nebankovního registru je situace jiná, zde souhlas klienta se zpracováním osobních údajů nezbytný proto, aby informace mohly být do registru zaslány. (Hovorka, 2010)

Oba registry si mezi sebou údaje vyměňují a obsahují i pozitivní informace o klientech členů. Zakladatelem obou registrů je akciová společnost CBCB – Czech Banking Credit Bureau.

1.5.3.3 Sdružení na ochranu leasingu a úvěrů spotřebitelům (SOLUS)

Toto sdružení sdružuje řadu společností z různých ekonomických sektorů. Ke dni 26. 2. 2014 bylo členem sdružení již 47 společností, mezi které mimo banky a nebankovní finanční instituce patří také telekomunikační operátoři, distributoři energií a i jiné společnosti. (SOLUS, 2014) Cílem registru SOLUS je přispívat k prevenci předlužování klientů a k prevenci růstu počtu dlužníků v prodlení. Toto sdružení funguje jako tzv. negativní registr. K 30. červnu 2013 byly v tomto registru evidovány závazky po splatnosti u 8,23 % dospělé populace v Česku. (Buřínková, 2013a)

Oproti registrům BRKI a NRKI představuje pro členy sdružení tu výhodu, že ukazuje na případnou zhoršenou finanční situaci jejich klienta často dříve (např. při neplacení účtu za telefon) a mohou ve spolupráci s ním zabránit vzniku případných dalších dluhů (např. snížením splátek). Členské společnosti zařazují dlužníka do registru zpravidla po neuhrazení tří po sobě jdoucích splátek. (Hovorka, 2010)

1.6 Ochrana spotřebitele

„Cílem ochrany spotřebitele je napomoci klientům činit informovaná rozhodnutí a efektivně řešit vzniklé situace a spory. Je pravdou, že každý sám za sebe nese zodpovědnost, každý svéprávný občan v naší společnosti má právo rozhodnout o svém chování a finančních praktikách zcela podle svého rozhodnutí a uvážení, ale musí mít také šanci rozhodovat se na základě dostatečného množství informací, znalostí a pochopení všech relevantních údajů.“ (Vybíhal at al., 2011)

1.6.1 Instituce zajišťující ochranu spotřebitele

Mimo tři základní instituce zajišťující ochranu spotřebitele na finančním trhu - ČNB, Česká obchodní inspekce (ČOI) a Kancelář finančního arbitra – poskytují i právní pomoc a rady různá občanská sdružení. Například Sdružení obrany spotřebitelů – Asociace, které poskytuje zejména osobní, telefonické a internetové právní poradenství pro spotřebitele. Mezi další činnosti patří vydávání informačních brožur a letáků pro spotřebitele či podílení se na připomínkování zákonů. (Sdružení obrany spotřebitelů – Asociace, 2014)

1.6.1.1 Česká národní banka (ČNB)

ČNB vykonává dohled v oblasti ochrany spotřebitele nad dodržováním následujících pravidel:

- dodržování zákazu používání nekalých obchodních praktik,
- dodržování zákazu diskriminace spotřebitele,
- dodržování povinností a pravidel pro informování o ceně služeb a způsobu jejich stanovení,
- dodržování povinností stanovených občanským zákoníkem pro uzavírání smluv o finančních službách uzavíraných na dálku (telefon, fax, e-mail či internet).

ČNB však může dohlížet na ochranu spotřebitele pouze u těch subjektů, nad nimiž je povinna vykonávat dohled podle zákona o ČNB, tedy zejména nad bankami, pojišťovnami a dalšími. (ČNB, 2014b)

1.6.1.2 Česká obchodní inspekce (ČOI)

ČOI kontroluje a dozoruje právnické a fyzické osoby prodávající nebo dodávající výrobky a zboží na vnitřní trh, poskytující služby nebo vyvíjející jinou podobnou činnost na vnitřním trhu, poskytující spotřebitelský úvěr nebo provozující tržiště

(tržnice), pokud podle zvláštních právních předpisů nevykonává tento dozor jiný správní úřad. ČOI tedy kontroluje mimo jiné také to, zda jsou při sjednávání spotřebitelského úvěru dodržovány povinnosti stanovené právními předpisy, pokud dozor v daném případě nevykonává ČNB. (ČOI, 2014)

1.6.1.3 Kancelář finančního arbitra

Finanční arbitr je státem zřízený mimosoudní orgán řešení sporů, který bezplatně rozhoduje spory mezi zákazníky a finančními institucemi, a to výlučně na návrh spotřebitele. Institut finančního arbitra byl v České republice zřízen od roku 2003, a to v rámci harmonizace práva České republiky s právem Evropské unie. Finanční arbitr za splnění dalších podmínek, a pokud je jinak k rozhodnutí tohoto sporu dána pravomoc českého soudu, příslušný k rozhodování sporů mezi:

- poskytovatelem platebních služeb a uživatelem platebních služeb při poskytování platebních služeb,
- vydavatelem elektronických peněz a držitelem elektronických peněz při vydávání a zpětné výměně elektronických peněz,
- věřitelem nebo zprostředkovatelem a spotřebitelem při nabízení, poskytování nebo zprostředkování spotřebitelského,
- investičním fondem, investiční společností nebo zahraniční investiční společností, obchodníkem s cennými papíry nebo investičním zprostředkovatelem a spotřebitelem při kolektivním investování prostřednictvím standardního fondu nebo speciálního fondu, který shromažďuje peněžní prostředky od veřejnosti například spor zákazníka s investiční společností o správnost účtovaných poplatků,
- pojišťovnou nebo pojišťovacím zprostředkovatelem a zájemcem o pojištění, pojistníkem, pojištěným, oprávněnou osobou nebo obmyšleným při nabízení, poskytování nebo zprostředkování životního pojištění,
- provozovatelem směnářenské činnosti a zájemcem o provedení směnářského obchodu nebo osobou, se kterou byl směnářský obchod proveden.

Sjednání rozhodčí smlouvy nevyklučuje pravomoc finančního arbitra. (Kancelář finančního arbitra, 2014)

1.6.2 Lichva

Jako lichva je obecně přijímán závazek, který je nepřiměřený k zisku závazkem získanému. V zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník je uvedeno, že lichvy se dopustí ten, kdo zneužívá něčí rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.

Přestože je lichva nezákonná, zákon přesně nestanoví, jaká konkrétní výše půjčky a úroků může už být za lichvu označena. Přes několik judikátů Nejvyššího soudu je tak stále velmi obtížné lichvu u soudu prokázat. České soudy odsoudí za lichvu, až když úroky z úvěru dosahují 60 až 70 procent. (Svoboda, 2014)

1.6.3 Nevýhodné smlouvy pro spotřebitele

Prodávající, který nabízí úvěr, může spoléhat, že spotřebitel, se kterým uzavírá smlouvu, si nepřečte celou smlouvu. Smlouva tak může být uměle natahována, často podrobným opisováním zákonných ustanovení. Trikem pro zmatení dlužníka je také využíváno psaní částek ve smlouvě slovy, jelikož zejména v dlouhém textu spotřebitel může částku dodatečných poplatků či smluvních pokut jednoduše přehlédnout. Spotřebitel by tedy měl v případě předložení takovéto smlouvy smlouvu důkladně přečíst a v žádném případě bezhlavě podepsat. (Vybíhal et al., 2011, s. 113-6)

Dříve se stávalo, že půjčující do smlouvy vložili klauzuli, že dojde-li ke sporu, nebude ho řešit soud, ale rozhodce, zpravidla určený půjčujícím. Ustanovení o rozhodci bývalo často napsáno na smlouvě nenápadně, mnohdy tak drobným písmem, že si toho člověk ani nevšiml. Dnes už tato praxe není možná, jelikož o doložce musí být sepsána samostatná smlouva, která musí obsahovat pravdivé, přesné a úplné informace o rozhodci nebo o tom, že rozhoduje stálý rozhodčí soud, o způsobu zahájení a formě vedení rozhodčího řízení, o odměně rozhodce a předpokládaných druzích nákladů, které mohou vzniknout, a o pravidlech pro jejich přiznání, místu konání rozhodčího řízení, způsobu doručení nálezu a o tom, že pravomocný rozhodčí nález je vykonatelný. Dále je podnikatel povinen spotřebitele poučit, že pokud bude uzavřena smlouva o rozhodci, tak případný spor bude rozhodovat rozhodce, nikoli soud. (Čehlovský, 2012)

1.7 Vzdělávání v oblasti osobních financí

Vzdělávání v oblasti osobních financí lze chápat jako proces, který směřuje ke zvyšování finanční gramotnosti. Tento proces je klíčovým prvkem k ochraně spotřebitele na finančním trhu a zajištění jeho informovanosti. Informovaný a vzdělaný občan jako spotřebitel s vyváženým postavením ve smluvním vztahu je plnohodnotným účastníkem na finančním trhu a je schopen přijímat odpovědná rozhodnutí.

Dle národní strategie finančního vzdělávání z roku 2010, kterou vydalo MF ČR je finanční vzdělávání v rychle se rozvíjející oblasti finančních produktů a služeb podporuje aktivní roli občana jako spotřebitele a vede k pochopení a přijetí osobní odpovědnosti za finanční zajištění sebe i své rodiny. V širším kontextu rovněž vede k uvědomění si důsledků socioekonomického vývoje společnosti, zejména s ohledem na prevenci předlužení a zajištění na stáří. V konečném důsledku přispívá finanční vzdělávání k rozvoji české ekonomiky, společnosti jako takové a k udržitelnému rozvoji.

Ministerstvo financí České republiky podporuje vzdělávání a osvětu v oblasti finanční gramotnosti obyvatel podporou různých projektů. Konkrétní programy, projekty a aktivity v oblasti finančního vzdělávání realizují nejen orgány veřejné správy, ale také spotřebitelská sdružení, neziskové organizace a subjekty finančního trhu a jejich profesní sdružení, přičemž na většině projektů se podílí odborně či finančně několik subjektů. (MF ČR, 2013)

1.7.1 Mládež

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky vydalo na konci roku 2007 dokument s názvem Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách (SBFG), ve kterém stanovuje role jednotlivých subjektů na poli počátečního vzdělávání a vymezuje základní kroky v rámci zajištění finančního vzdělávání. Jeho součástí jsou také standardy finanční gramotnosti pro základní a střední vzdělávání, které stanovují ideální úroveň finanční gramotnosti pro dané cílové skupiny.

1.7.2 Dospělá populace

V oblasti vzdělávání dospělých je aktivní i veřejnoprávní televize, která vysílá či vysílala pořady zaměřené na vzdělávání diváků v oblasti finanční gramotnosti. Příkladem můžeme uvést pořad *Krotitelé dluhů*, který Česká televize vysílala v letech 2009 až 2012. Jednotlivé díly se týkaly nejen dluhů a exekucí uvalených na občany, ale i potíží v podnikání, chronických deficitů domácího rozpočtu či dokonce závislosti na nákupech, to vše ukázáno na konkrétních případech. Cílem pořadu bylo seznámit diváky jak komunikovat s věřiteli či exekutory, naučit si sestavovat splátkový kalendář. Dále se rozšiřování finanční gramotnosti a zejména ochranou spotřebitele věnuje ve svých reportážích i pořad *Černé ovce* či dříve vysílaný pořad *Suma Sumárum aneb kde jsou mé peníze*.

1.8 Základní finanční produkty

Lidé používají ve svém běžném životě základní finanční služby jako je spoření, investice, úvěry a pojištění.

1.8.1 Běžný účet

Mezi základní typy bankovních účtů můžeme zařadit následující běžný účet, úvěrový účet, spořicí účet či termínovaný účet (poslední dva jmenované viz kapitola 1.8.3 Spoření). Každý z nich má jiné podmínky a poskytuje jiný typ služeb.

1.8.1.1 Běžný účet

Tento typ je spojen především se snadnější hotovostní i bezhotovostní správě, manipulaci a hospodaření s finančními prostředky, tj. převody, platby, vklady a další. K běžnému účtu jsou obvykle poskytovány tyto služby: provádění hotovostních a bezhotovostních platebních transakcí, platební karta (debetní i kreditní), kontokorentní úvěr, přímé a internetové bankovníctví. Banky nabízejí celou řadu doplňkových služeb jako je různé typy pojištění, možnost mít více platebních karet k účtu, disponentská práva k účtu jiné osobě, expresní infolinku, převod prostředků při nastavených kritériích (například při určitém zůstatku) na spořicí účet a další služby. Tento účet není obvykle úročen, a pokud ano, tak velmi nízkou sazbou.

1.8.1.2 Úvěrový účet

Na tomto účtu banka eviduje stav poskytnutého úvěru či hypotéce. Jeho správa funguje podobně jako u běžného účtu, ale jediné transakce, které jsou na tomto účtu prováděny, jsou čerpání a splácení úvěru, dále pak účtování poplatků.

1.8.2 Pojištění

Pojištění je dle Vybíhala, 2011 vědomé vytváření finanční rezervy sloužící k úhradě potřeb nebo škod, které vzniknou pojištěným z nahodilých událostí. Tato rezerva se vytváří z prostředků pojištěných subjektů, tedy z pojistného, které je cenou za poskytované služby. Pojištění můžeme rozdělit na **zákonné pojištění**, (musí být placeno každým, koho se týká a to bez písemné smlouvy – například zdravotní pojištění), **povinně smluvní** (povinné sepsat smlouvu s pojistitelem pro toho, koho se týká – například povinné ručení) a **dobrovolně smluvní** (všechny ostatní pojištění, která nejsou zákonná a ani povinně smluvní).

V pojištění je zapotřebí znát základní pojmy jako je **pojistitel** (právnícká osoba poskytující pojišťovací činnost), **pojistník** (osoba, která uzavřela s pojistitelem pojistnou smlouvu), **pojištěný** (osoba, na jejíž majetek, zdraví, život, odpovědnost za škodu nebo jiné hodnoty pojistného zájmu se vztahuje pojištění), **oprávněná osoba** (osoba, které v případě pojistné události vzniká právo na pojistné plnění), **pojistné** (úplata za pojištění), **pojistná částka** (maximální výše pojistného plnění). (Vybíhal, 2011)

1.8.3 Spoření

Jako spoření je nejčastěji myšleno pravidelné ukládání stále stejných částek po určitou dobu. (Smrčka, 2007) Pro provozování úvěrové činnosti banky využívají nejčastěji cizí kapitál. Banka je tedy v případě spoření v pozici dlužníka a klient je věřitelem.

1.8.3.1 Spořicí účet

Spořicí účet slouží nejčastěji ke spoření nebo ukládání dočasně volných finančních prostředků s vyšším úročením než je nabízen na běžném účtu. Dále spojuje výnosnost termínovaného vkladu s likviditou běžného účtu. Spořicí účty mohou být s výpovědní lhůtou či s požadavkem na minimální vklad při sjednání. Na rozdíl od běžného účtu nelze primárně provádět platební transakce. Úroková sazba se pohybuje u většiny bank mezi 1 až 2 % a je zpravidla závislá na výši ukládané částky.

1.8.3.2 Termínovaný účet

Termínovaný vklad umožňuje klientům banky dosažení vyššího výnosu než na běžném účtu. Klient poskytne bance své finanční prostředky na předem definovaný časový horizont (obvykle v rozmezí měsíců až po roky). V případě, že klient chce vybrat peníze před vypršením tohoto horizontu, je obvykle bankou penalizován tím, že přijde o nabitě úroky a může být i pokutován smluvní pokutou. V některých případech může být omezen i výpovědní lhůtou. Úroková sazba se v současné době pohybuje kolem 1 až 3 % v závislosti na časovém horizontu.

1.8.3.3 Stavební spoření

Původním záměrem stavebního spoření bylo, aby jeho účastníci naspořili určité množství finančních prostředků, ke kterým jim stát přidá státní podporu, a tyto prostředky byly použity pro bytovou potřebu. Stavební spoření se však často využívá jako neúčelový spořicí produkt. Státní podpora je od roku 2011 10 % z vkladu účastníka, maximálně však 2.000 Kč při minimální době trvání smlouvy 6 let. Úroková sazba se pohybuje v rozmezí 1 až 2 % bez státní podpory.

1.8.4 Investice

Cílem investování je další efektivní růst majetku střadatele. Investice v porovnání problematiky rodinných financí jsou až na vrcholu a řeší se až po naplnění předchozích cílů jako je finanční zabezpečení, zabezpečení bydlení, zajištění efektivního platebního styku a zajištění ochrany majetku, odpovědnosti a příjmu.

Obr. č. 3: Magický trojúhelník

Zdroj: vlastní zpracování, 2014

Při snaze ke zhodnocování finančních prostředků se nelze vyhnout rozporu mezi likviditou, rizikem a výnosem. Na obrázku č. 4 a je znázorněn tzv. „Magický

trojúhelník“, na kterém lze ilustrovat, že s pomyslným přiblížením k jednomu z vrcholů toto trojúhelníku dochází ke vzdálení se od ostatních vrcholů. (Smrčka, 2007)

K investování do cenných papírů lze využít podílových fondů, které spadají do oblasti kolektivního investování a jejich podstatou je shromažďování peněz od veřejnosti a následné investování do cenných papírů a vydávání podílových listů.

1.8.5 Úvěr

Úvěrová činnost je hlavní činností univerzálních bank. Rozlišujeme úvěry podle délky věru na krátkodobé (do 1 roku), střednědobé (do 4 až 5 let) a dlouhodobé (nad 4 až 5 let). Zpravidla platí, že čím delší je úvěr, tím větší je riziko nesplacení úvěru pro banku. (Dvořák, 2005)

1.8.5.1 Spotřebitelský úvěr

Pro spotřebitelské úvěry je typické, že slouží ke krytí spotřebních výdajů. Jedná se o úvěr fyzickým osobám, kterým financují nepodnikatelskou činnost. Slouží zejména k financování různých služeb či zboží. Pokud je čerpán spotřebitelský úvěr jako účelový, pak musí být poskytnuté prostředky použity k předem stanovenému účelu (například na nákup zboží či služeb). Je-li úvěr čerpán jako neúčelový, tak jej fyzická osoba může využít k libovolnému účelu. Úrokové sazby se u bankovních institucí obvykle pohybují v rozmezí 10 až 20 %, u nebankovních institucí horní hranice v podstatě neexistuje.

1.8.6 Hypoteční úvěr

Hypotéka je dlouhodobý úvěr sloužící zejména k pořízení vlastního bydlení. Hypoteční úvěry jsou používány nejčastěji na nákup nebo rekonstrukci konkrétní nemovitosti, refinancování dřívější investice do nemovitosti apod. Splacení úvěru si banka zajišťuje zástavním právem k nemovitosti. Neúčelový hypoteční úvěr (tzv. „americká hypotéka“) je úvěrem, ze kterého lze finanční prostředky použít na cokoliv, ale je zde ručeno nemovitostí. (Vybíhal et al., 2011, s. 220-1) Úrokové sazby se zpravidla pohybují v rozmezí 2 až 7 %. Důležitým pojmem u tohoto typu úvěru je fixace, která vyjadřuje dobu v letech, po kterou se klient s bankou dohodl na neměnné úrokové sazbě. Po uplynutí fixace se klient domlouvá na nové úrokové sazbě a zároveň může obvykle bez sankcí částečně nebo zcela splatit úvěr.

1.8.6.1 Kontokorentní úvěr

Povolené přečerpání účtu neboli kontokorent je určen k překlenutí krátkodobého časového nesouladu mezi příjmy a výdaji klienta banky. Je přímo napojen na běžný účet žadatele a navyšuje disponibilní část zůstatku. Je sjednán na dobu neurčitou a minimálně jednou za stanovené období je nutné dostat účet do kladných čísel. (Vybíhal et al., 2011, s. 223) Úrokové sazby se zpravidla pohybují mezi 15 až 20 %.

2 Výzkum

Cílem šetření bylo prověření znalostí vybraného zkoumaného vzorku české populace dle stanovených tří věkových kategorií v oblasti základních finančních pojmů a také v oblasti osobních financí a jejich plánování.

2.1 Sběr dat

Sběr dat probíhal za pomoci dotazníkového šetření na přelomu března a dubna roku 2014. Dotazník byl šířen za pomoci sdílení na sociálních sítích Facebook a Google+ a je v plném znění přiložen k této práci jako příloha A. Dotazovaní byli zároveň s žádostí o vyplnění dotazníku požádáni o opětovné sdílení na sociálních sítích a rozeslání dotazníku zejména věkové skupině nad 45 let. Ovšem ani tato žádost nepomohla k tomu, aby se podařilo získat větší počet respondentů z této skupiny.

Výhodou sdílení dotazníku pomocí sociálních sítí je bezesporu rychlost navrácených odpovědí. Nejvíce odpovědí se vrátilo během prvních dvou dní. S postupem času se počet nově vyplněných dotazníků stále snižoval. Další výhodou použití sociálních sítí je rozšíření mezi mladší a střední věkovou kategorií. (Naopak nevýhodou nerozšíření mezi starší věkovou kategorií.) Hlavní nevýhodou tohoto šíření dotazníku je ale bezesporu nemožnost ovlivnit výběr respondentů tak, aby odpovídal rozložení obyvatelstva.

2.2 Struktura dotazníku

Dotazník byl vytvořen za využitím online kancelářské balíku od společnosti Google. Všichni dotazovaní tedy museli ovládat základní informační gramotnost, jelikož se k respondentům dostával pouze elektronickou formou.

V dotazníku byly tři skupiny otázek: demografické, znalostní a osobní. U prvních dvou jmenovaných skupin bylo možné odpovědět pouze jednou odpovědí. Pořadí u znalostních otázek se s každým vygenerováním dotazníku pro nového respondenta měnilo. U posledních tří dotazů bylo možné zaškrtnout více odpovědí a byla zde možnost využít i okénka pro vepsání další vlastní možnosti. Jednotlivé otázky se dotazovaným zobrazovali postupně, vždy po zodpovězení předchozího dotazu. Všechny otázky bylo pro pokračování v dotazníku nutné zodpovědět. Otázky s čísly 10, 11, 15, 16 a 17 jsou rozděleny na dvě podotázky. Druhá podotázka byla kladena pouze těm respondentům, kteří splnili podmínku pro její zobrazení.

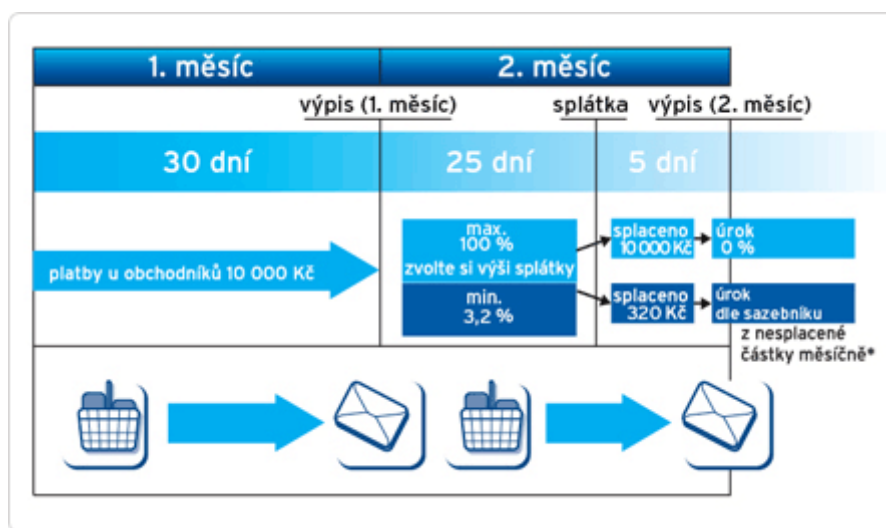
2.2.1 Znalostní otázky

Tyto otázky byly zaměřeny na prověření znalostí respondentů. Na výběr měli vždy nabízené možnosti, ze kterých vybírali. V následujících podkapitolách jsou vysvětleny termíny, na které se jednotlivé znalostní otázky zaměřovaly.

2.2.1.1 Rozdíl mezi kreditní a debetní kartou

Platební karty jsou standardním produktem, který finanční instituce nabízejí svým klientům. Nabízeno je více druhů karet různých vlastností a na ně navázaných služeb. Společné mají to, že usnadňují přístup k finančním prostředkům. Pomocí platebních karet se v běžném životě finanční aktivita běžných obyvatel stále více přesouvá do světa bezhotovostních plateb. Platební karty můžeme rozdělit do skupin podle různých kritérií. Nejčastější dělení je podle způsobu zúčtování, a to na debetní platební karty a kreditní platební karty. (Peníze.cz, 2014b)

Obr. č. 4: Schéma zúčtování kreditní karty

Zdroj: Průvodce kreditní kartou Citibank, dostupné z: http://www.citibank.cz/czech/gcb/personal_banking/czech/creditcards/images/guide_img1.gif

Pomocí debetní platební karty držitel čerpá finanční prostředky ze svého běžného účtu vedeného v bance. Na rozdíl od debetní karty je kreditní platební karta typem úvěru. Prostředky jsou čerpány až po daný úvěrový limit. Pokud klient splatí v bezúročném období, které je obvykle v rozmezí 45 až 60 dnů, tak banka nepočítá žádný úrok. Na obrázku č. 3 je uveden příklad se zúčtovacím obdobím 45 dnů u Citibank. V opačném případě je obvykle účtován úrok kolem 20 %. S kreditní kartou jsou spojeny zejména poplatky za vedení a vysoký poplatek za výběr z bankomatu.

Kreditní kartu dle on-line průzkumu agentury Ipsos používá přibližně jedna třetina Čechů, avšak dvě třetiny neví, jak funguje bezúročné období této karty. (Buřinská, 2013b) Dle průzkumu agentury Perfect Crowd používá debetní kartu 90 % spotřebitelů ve věkovém rozmezí 18 až 60 let. (Perfect Crowd, 2014) Pomocí otázky č. 15, která byla zaměřena na znalost rozdílů těchto dvou karet, jsem se snažil zjistit, zda respondenti mezi nimi dokáží vidět rozdíl.

2.2.1.2 Ostatní pojmy

Souhrn ostatních znalostních otázek byl zaměřen na zjištění znalostí základních pojmů. **Jistina** a **úrok** byly představiteli základních finančních pojmů z oblasti půjčování peněz. Jako všeobecně známý termín byla vybrána **inflace**. Za oblast pojišťovnictví jsem zvolil pojem **pojistník** a znalost rozdílů mezi **povinným ručením** a **havarijním pojištěním**. Jako poslední otázka bylo zvoleno porovnání jednotlivých úrokových sazeb a to z pohledu výhodnosti z pohledu dlužníka.

2.2.2 Zvyklosti respondentů a jejich sebehodnocení

Po znalostních otázkách byly v dotazníku zařazeny otázky, které měly za úkol odhalit zvyklosti a chování jednotlivých věkových skupin obyvatelstva. V této části byly zařazeny také dvě otázky na sebehodnocení. V první z nich měli respondenti hodnotit sami sebe z pohledu vlastní finanční gramotnosti a v následující otázce hodnotili, jak se orientují v nabídce produktů a služeb na finančním trhu. U obou zmíněných otázek byla možnost vybrat ze škály hodnocení 1 až 5. Tyto otázky byly položeny za účelem porovnání sebehodnocení mezi stanovenými věkovými skupinami.

Po těchto otázkách už následovali otázky na zvyklosti respondentů. První z nich byla zaměřena na zjištění, zda respondenti si sestavují či nestavují rozpočet a v případě, že si ho sestavují, tak na jak dlouhou dobu. Sestavování rozpočtu jistě napomáhá k tomu, aby osobní či rodinné finance byly spravovány zodpovědněji. Další otázka byla orientována na vytváření rezerv respondentů a jejich výši.

Další otázka zjišťovala, zda respondenti někdy využili úvěru a pokud ano, tak jakého typu úvěru. V následující otázce respondenti zaškrtovali bankovní produkty, které využívají. Tato otázka sloužila k porovnání využívání jednotlivých produktů mezi věkovými skupinami. V poslední otázce měli dotazovaní za úkol vybrat jednu z nabízených možností řešení výpadku svých příjmů.

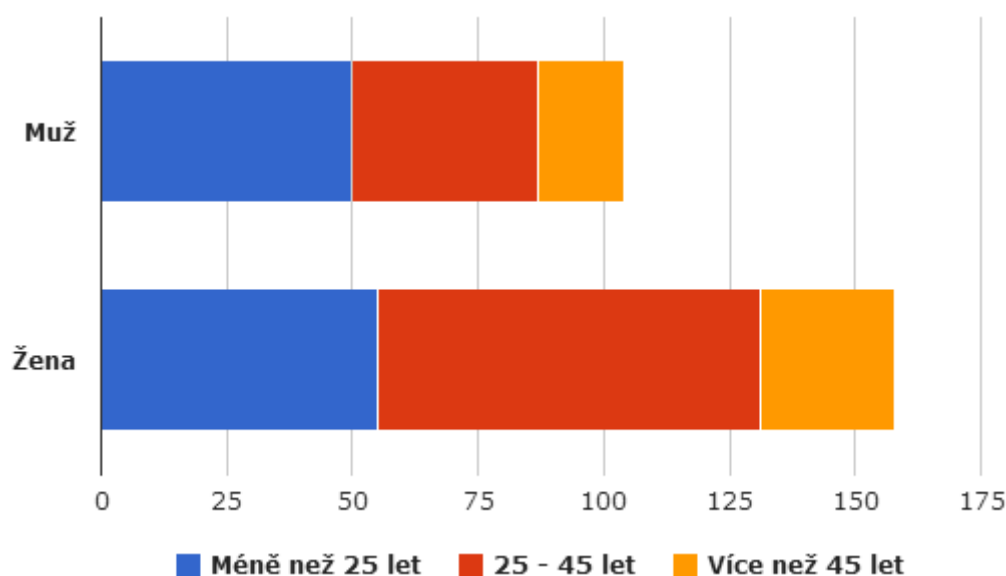
3 Vyhodnocení

3.1 Výzkumný soubor

Celkově vyplnilo dotazník 263 respondentů. Dotazovaní byli zároveň s žádostí o vyplnění dotazníku požádáni o opětovné sdílení na sociálních sítích a rozeslání dotazníku zejména věkové skupině nad 45 let.

Zvolený vzorek tedy není zcela reprezentativní. Z důvodu výběru respondentů pomocí metody sněhové koule se nepodařilo získat dostatečně velký výběrový soubor a jeho složení neodpovídá přesně složení obyvatelstva. Zastoupení mužů a žen v souboru tedy neodpovídá téměř vyrovnanému poměru zastoupení v české populaci. Dle obrázku č. 5 je v souboru více žen (N = 158) než mužů (N = 104).

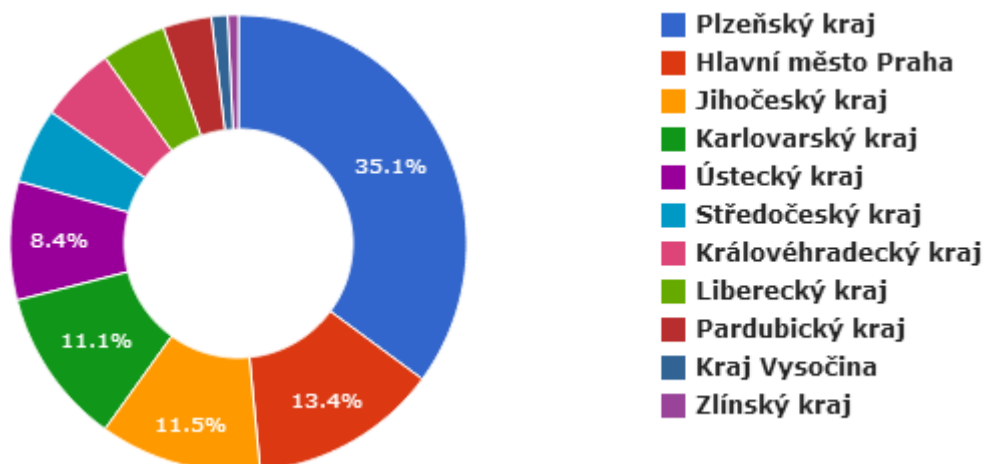
Obr. č. 5: Struktura respondentů dle pohlaví a věku

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Z důvodu předávání dotazníku respondentům pouze elektronickou cestou se nepodařilo vytvořit rovnoměrné zastoupení věkových skupin (viz obrázek č. 5). Soubor je rozdělen dle věku na tři věkové kategorie: respondenti mladší 25 let (N = 105), ve věku 25 až 45 let (N = 113) a starší 45 let (N = 44). Pro poslední jmenovanou věkovou kategorii dotazovaných se nepodařilo získat stejné množství respondentů jako u ostatních kategorií. Lidé ve věkové kategorii nad 45 let bylo v souboru výrazně méně než v ostatních věkových skupinách. Je to způsobeno tím, že starší generace nenavštěvuje sociální sítě tak často jako mladší generace.

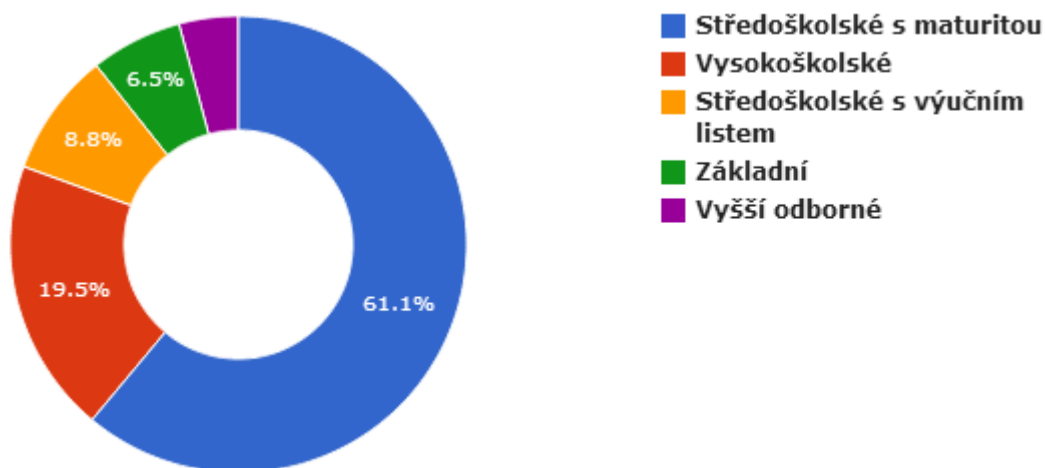
Obr. č. 6: Struktura respondentů dle krajů

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Struktura respondentů dle krajů je vidět na obrázku č. 6. Více než polovina dotazovaných (59,92 %) pocházela z Plzeňského kraje, Jihočeského kraje a z hlavního města Prahy. Z hlediska vzdělání respondentů (viz obrázek č. 7) je největší skupina se středoškolským vzděláním s maturitou (61,07 %).

Obr. č. 7: Struktura respondentů dle dosaženého vzdělání

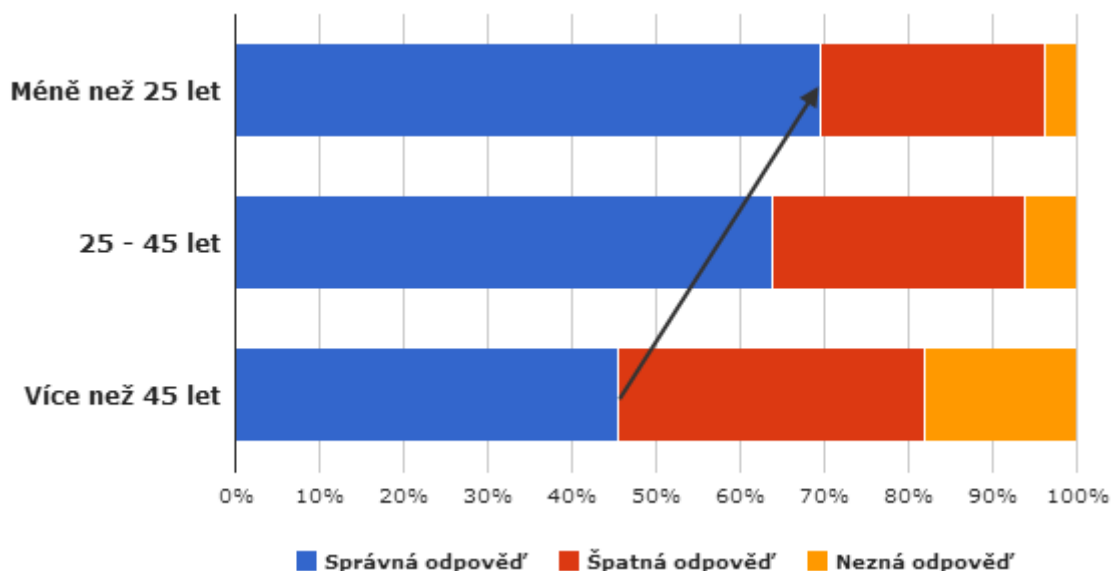
Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

3.2 Odpovědi na znalostní otázky

Cílem první znalostní otázky „Jaký je rozdíl mezi debetní a kreditní kartou?“ bylo zjistit, zda respondenti znají základní rozdíl mezi typy platebních karet. Na tuto otázku odpovědělo správně celkem 62,98 % respondentů. Tento výsledek koresponduje s průzkumem společnosti STEM/MARK z roku 2010, kde 62 % respondentů tento rozdíl také dokázalo vysvětlit. Přibližně každý čtvrtý (26,72 %) odpověděl, že debetní

karta je formou úvěru a kreditní karta je spojena s běžným účtem, prohodil tedy oba termíny. Pouze 4 dotazovaní uvedli, že neznají mezi těmito dvěma typy karet žádnou odlišnost.

Obr. č. 8: Rozdíl mezi debetní a kreditní kartou

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Znalost rozdílu mezi těmito dvěma typy karet stoupá s klesajícím věkem, jak je znázorněno na obrázku č. 8 černou šipkou. Více než polovina (54,54 %) věkové skupiny nad 45 let neznala správnou odpověď na otázku. Oproti tomu přibližně 7/10 respondentů (69,52 %) mladších než 25 let tento rozdíl zná. Napříč věkovými skupinami odpovědělo na tuto otázku správně 62,98 % dotazovaných. Z tabulky č. 1 je vidět, že s nižším věkem roste znalost rozdílu mezi kreditní a debetní kartou a zároveň roste i využívání kreditní karty. Tento trend lze hodnotit pozitivně.

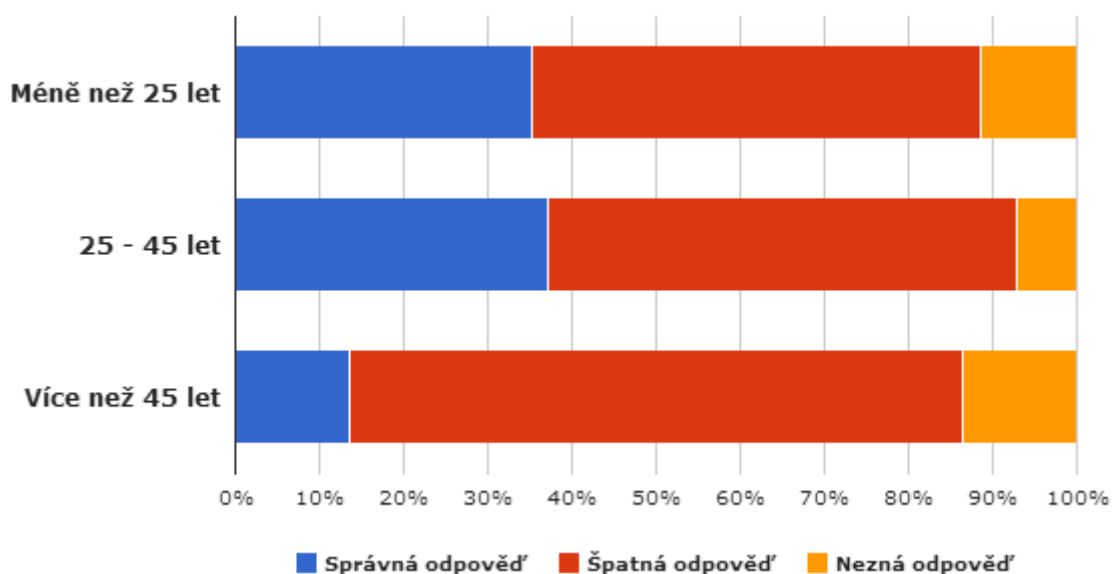
Tab. č. 1: Odpovědi respondentů v průzkumu na otázky týkající se kreditních karet

Věková kategorie	Využívá kreditní kartu	Zná rozdíl mezi kreditní a debetní kartou
Méně než 25 let	33,33 %	69,52 %
25 až 45 let	15,25 %	63,72 %
Více než 45 let	9,26 %	45,45 %

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Otázka č. 6 „Co je to jistina?“ byla zaměřena na zjištění znalosti pojmu jistina. Pouze přibližně každý třetí (32,44 %) dotazovaný znal správnou odpověď na tuto otázku. Vysvětlit tento pojem nedokázal zhruba každý desátý respondent (9,92 %). Z hlediska věkových kategorií dopadla nejhůře skupina nad 45 let, u které znalo správnou odpověď pouze 13,64 % respondentů. Odpovědi prvních dvou věkových skupin jsou srovnatelné (35,24 % a 37,17 %), viz obrázek č. 9.

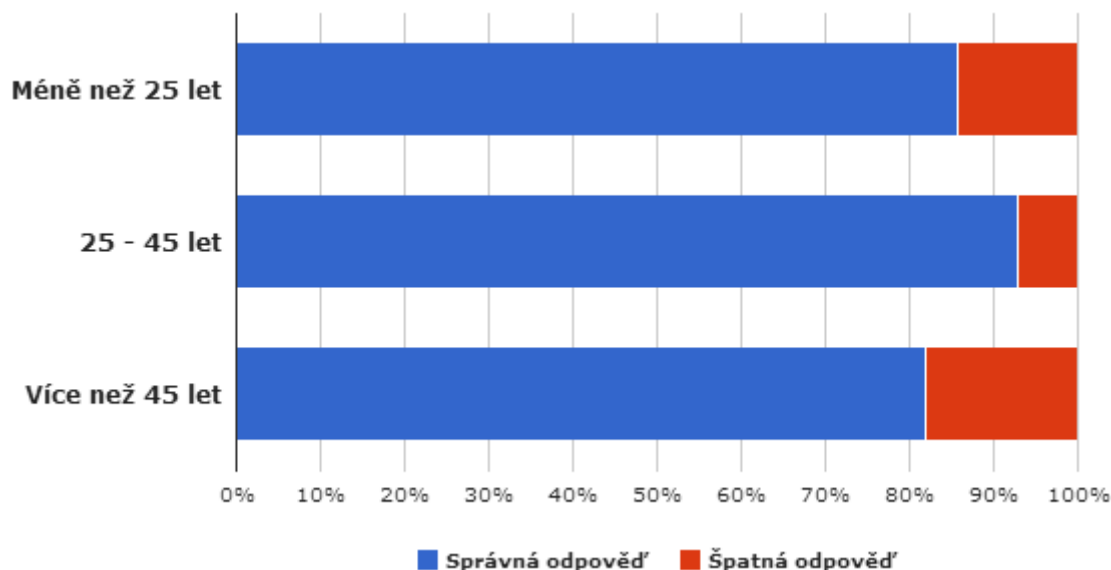
Obr. č. 9: Jistina

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Následující otázku „Co je úrok?“ znázorňuje obrázek č. 10. Tuto otázku zodpovědělo správně celkem 88,17 % dotazovaných. Oproti předchozí otázce dokázala správně vysvětlit tento termín podstatně větší část respondentů. Nejvíce správných odpovědí bylo v kategorii 25 až 45 let (92,92 %). Ve věkové skupině nad 45 let odpovědělo správně 81,82 %.

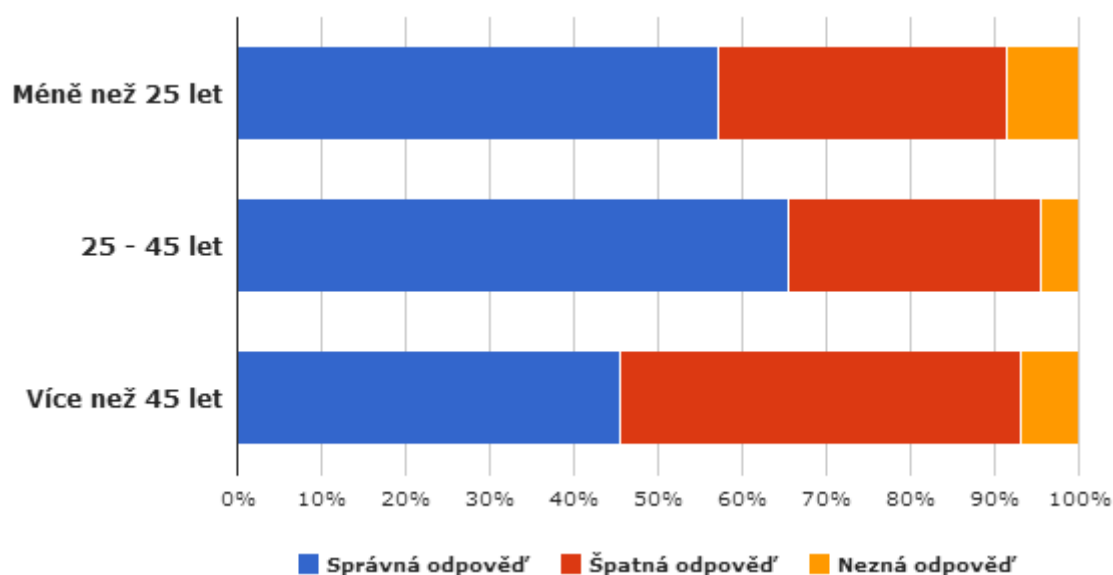
Obr. č. 10: Úrok

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Obrázek č. 10 zobrazuje odpovědi na otázku č. 8 „Který z následujících ukazatelů nejlépe ukazuje, kolik bude dlužníka úvěr skutečně stát?“. Zkratku RPSN uvedlo jako nejlepší ukazatel k porovnávání spotřebitelských úvěrů dohromady 58,78 % respondentů. Celkem 6,49 % dotazovaných nevědělo, který z nabízených ukazatelů vybrat (RPSN, součet jistiny a úroků, úroková sazba, výše splátky). Nejvíce správných odpovědí bylo ve skupině 25 až 45 let (64,49 %), nejméně ve skupině nad 45 let (45,45 %).

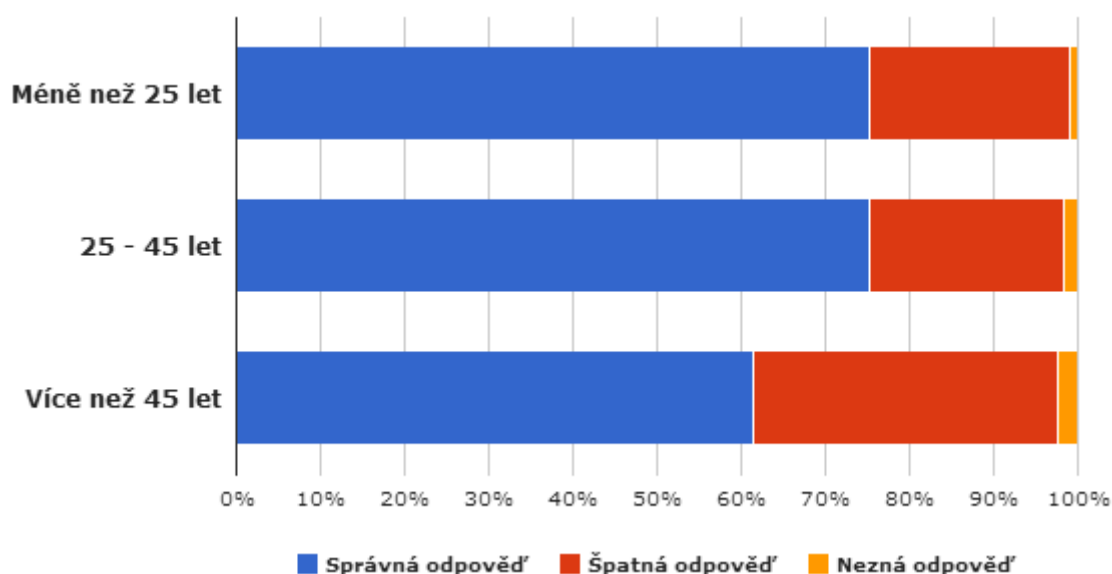
Obr. č. 11: RPSN

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Na obrázku č. 12 jsou zobrazeny poměry odpovědí na 9. otázku „Co je to inflace?“. Správnou odpověď, tedy že inflace označuje růst cenové hladiny za určité období, zvolilo z nabízených možností celkem 72,9 % respondentů. Přibližně čtvrtina respondentů (25,57 %) vybrala z nabízených možností špatnou odpověď a zbytek (1,53 %) odpověď neznal. Nejméně správných odpovědí v porovnání s ostatními věkovými skupinami bylo ve skupině nad 45 let (61,36 %). První dvě věkové skupiny vykázaly téměř shodné výsledky v odpovědích (75,24 % a 75,22 %).

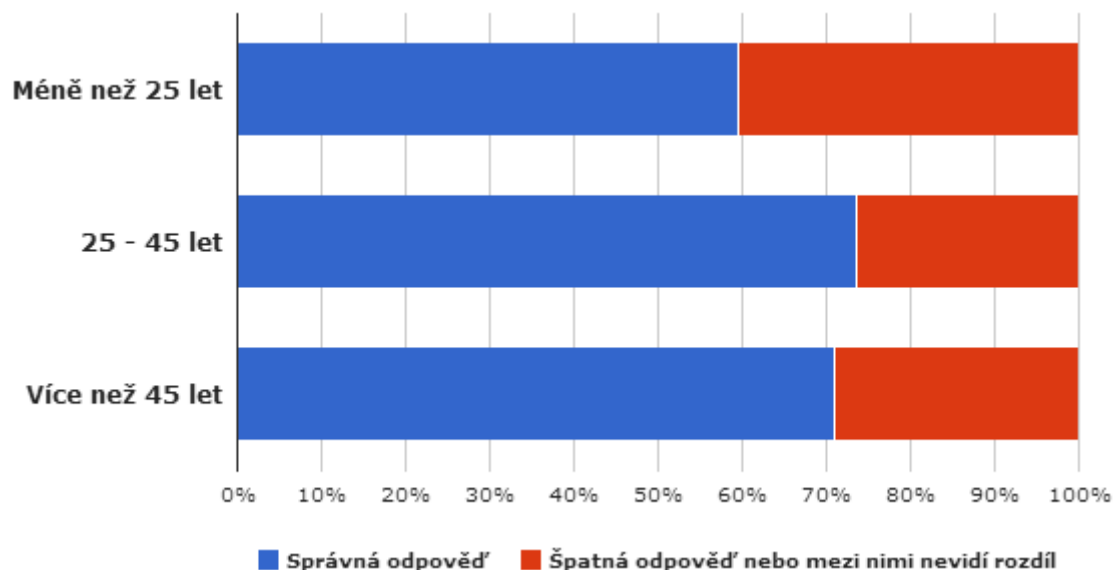
Obr. č. 12: Inflace

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Otázka č. 10 byla rozdělena na dvě části. V první části se vyselektovali pouze respondenti, kteří vlastní řidičské oprávnění (N = 222). Na druhou část této otázky „Který z následujících výroků je správný?“ odpovídalo tedy pouze 222 respondentů. Obrázek č. 13 znázorňuje poměr odpovědí na tuto otázku v závislosti na věkových skupinách, celkově odpovědělo správně více než polovina dotazovaných (67,57 %). Ve skupině mladších 25 let, kteří vlastní řidičské oprávnění, dokázalo správně odpovědět 59,55 %, ve skupině 25 až 45 let 73,68 % a v poslední skupině 71,05 %.

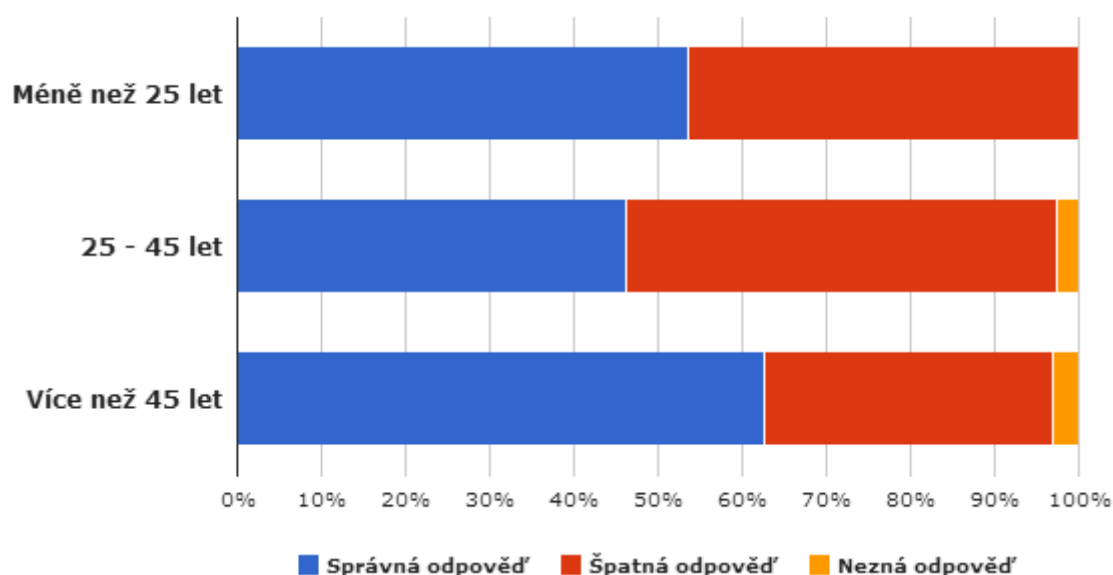
Obr. č. 13: Povinné ručení a havarijní pojištění

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Otázka č. 11 byla také rozdělena na dvě části. K druhé části se dostali pouze respondenti, kteří uvedli, že jsou pojištěni mimo zákonná a povinně smluvní pojištění (N = 151). Druhou část otázky „Kdo je to pojistník?“ tedy zodpovídali pouze respondenti, kteří se někdy ve svém životě setkali s pojistnou smlouvou. Odpovědi respondentů na tuto otázku jsou zobrazeny na obrázku č. 14. Otázku dokázali správně zodpovědět nejvíce respondenti ze skupiny nad 45 let (63,5 %), naopak nejméně respondenti z věkové skupiny 25 až 45 let (46,15 %). Poměr správných a špatných odpovědí, bez ohledu na věkové skupiny, byl přibližně vyrovnaný (51,66 % a 48,34 %).

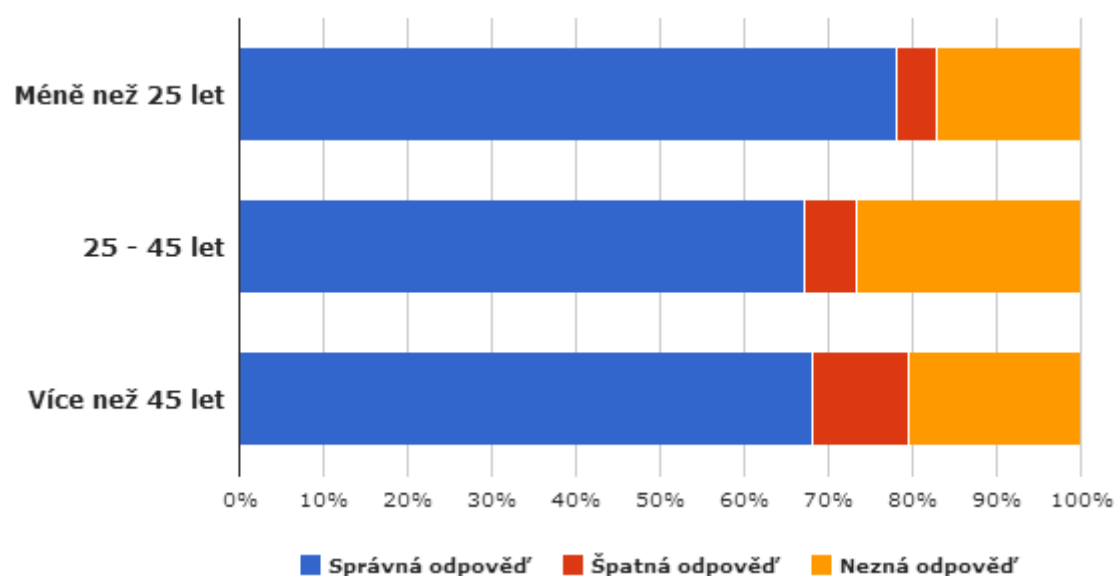
Obr. č. 14: Pojistník

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Poslední ze znalostních otázek „*Jaká úroková sazba by byla pro Vás nejvýhodnější z pohledu dlužníka?*“ byla zaměřena na rozeznání rozdílu v typech úročení. Souhrnně 71,76 % dotazovaných dokázalo zodpovědět tu to otázku správně (10 % p. a.). Pokud respondent zvolil jednu z nabízených variant a nezaškrtl variantu „*Nevím*“ (21,76 %), tak v naprosté většině případů odpověděl správně. V kategorii respondentů pod 25 let bylo odesláno nejvíce správných odpovědí (78,10 %), viz obrázek č. 15.

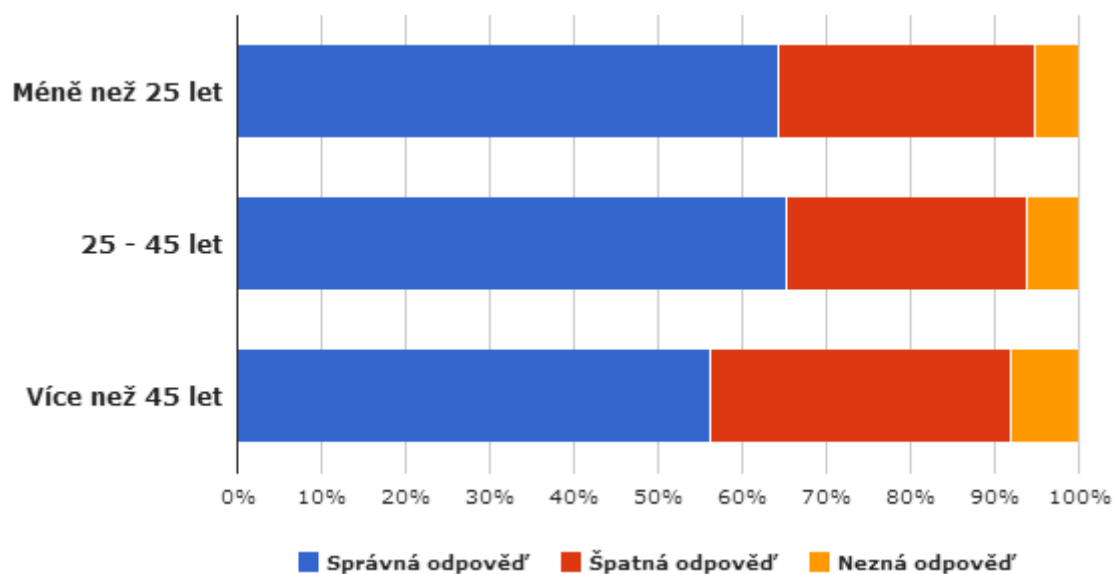
Obr. č. 15: Úročení

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Na obrázku č. 16 jsou zachyceny poměry odpovědí na všechny vědomostní otázky. Dle tohoto obrázku je zřejmé, že první dvě zobrazené skupiny jsou na tom s vědomostmi z oblasti financí relativně stejně (64,27 % a 65,2 %). S odstupem téměř 9 % je za nimi věková skupina nad 45 let (56,18 %).

Obr. č. 16: Souhrn odpovědí na znalostní otázky

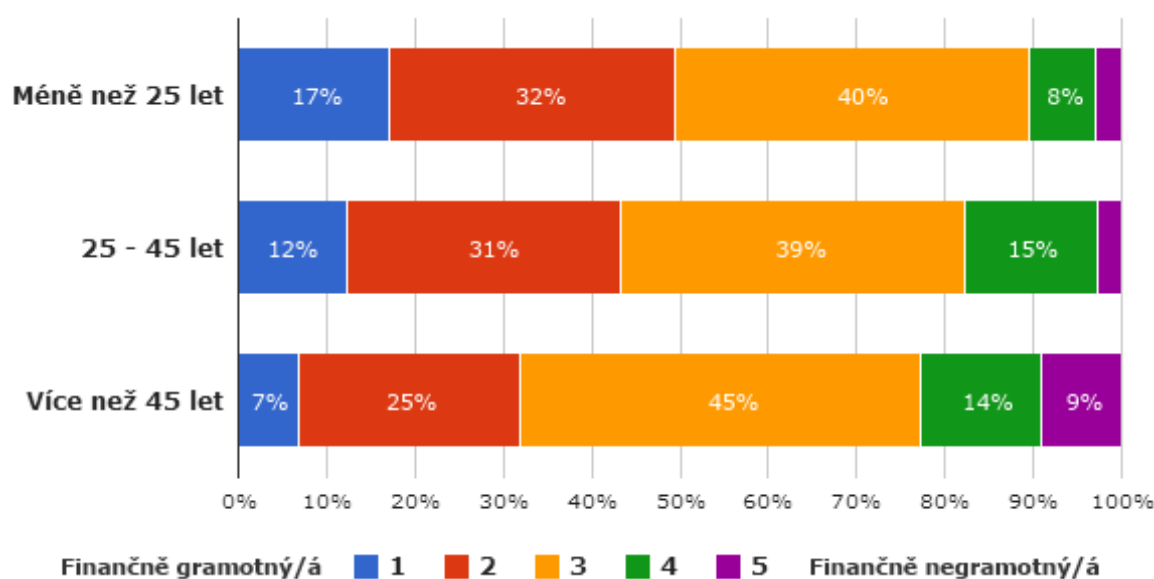
Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Starší generace nad 45 let se dle průzkumu méně vyzná ve znalosti základních finančních pojmů oproti ostatním dvěma kategoriím. V průzkumu tato věková skupina měla 56,18 % správných odpovědí na znalostní otázky. Zbylé dvě skupiny dosáhly výsledku 64,27 % a 65,2 %. Je tedy žádoucí, aby i starší generace byla vzdělávána v oblasti finanční gramotnosti.

3.3 Odpovědi na otázky týkající se zvyklostí a sebehodnocení

Následující kategorie otázek se zabývala přímo respondenty a jejich chováním v oblasti osobních a rodinných financí. První v této kategorii byla otázka „*Jak byste ohodnotil(a) svou vlastní finanční gramotnost?*“. Respondenti měli za úkol vybrat z intervalu 1 až 5 (1 – cítím se finančně gramotný, 5 – cítím se finančně negramotný). Dle sebehodnocení respondentů je zřejmé, že s rostoucím věkem klesá sebevědomí v oblasti finanční gramotnosti. Na obrázku č. 17 je toto hodnocení zobrazeno. Průměrné hodnocení vlastní finanční gramotnosti vzestupně v jednotlivých skupinách dle věku je 2,47; 2,65 a 2,93.

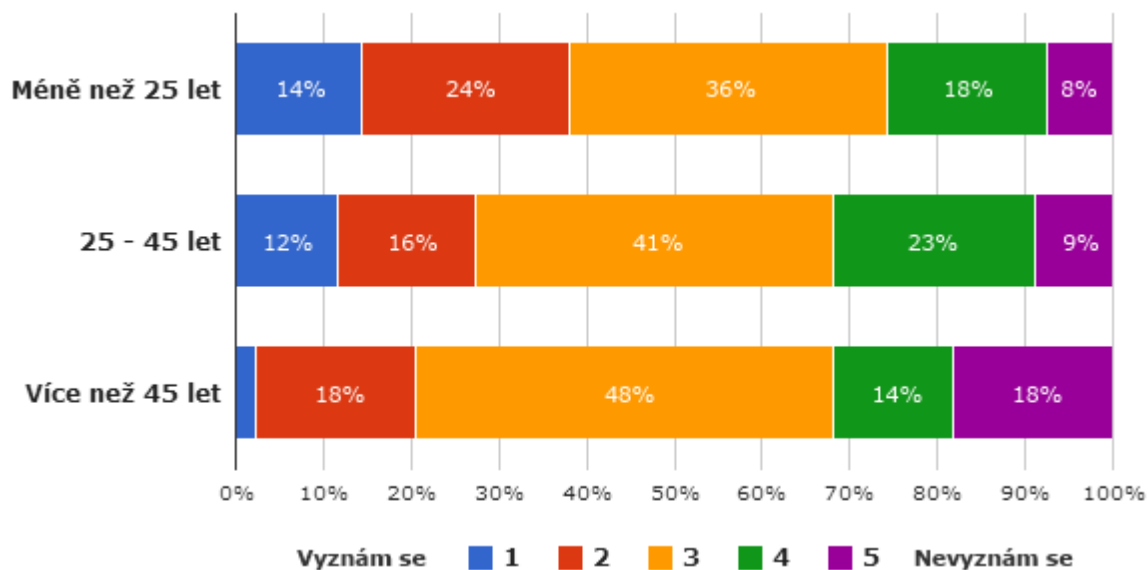
Obr. č. 17: Hodnocení vlastní finanční gramotnosti dle věkových kategorií

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

V následující otázce „*Vyznáte se v nabídce produktů a služeb na finančním trhu?*“ měli respondenti za úkol zhodnotit, jak se vyznají v nabídce finančních produktů a služeb. Dotazovaní měli za úkol opět vybrat z intervalu 1 až 5 (1 – vyznám se, 5 – nevyznám se). Z obrázku č. 18 vyplývá, že s rostoucím věkem se zhoršuje orientace respondentů ve finančních produktech a službách. Věkové kategorie vzestupně dle věku průměrně odpověděli hodnotami 2,81; 3,02 a 3,27.

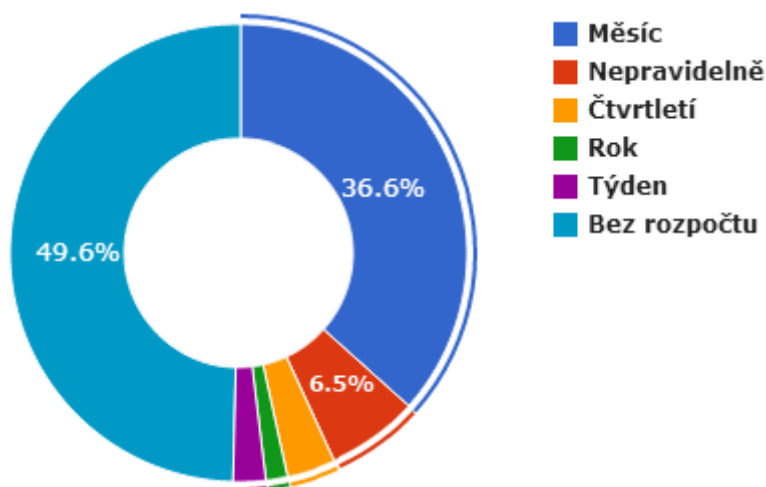
Obr. č. 18: Orientace v nabídce produktů na finančním trhu dle věkových kategorií

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Otázka č. 15 byla opět rozdělena na dvě podotázky. V první byli respondenti dotazováni, zda si sestavují osobní nebo rodinný rozpočet. K druhé podotázce „Na jaký horizont si sestavujete rozpočet?“ se dostali pouze respondenti, kteří si rozpočet sestavují (N = 132). Na obrázku č. 19 jsou tyto respondenti zvýrazněni obloukem kolem grafu. Poměr mezi těmi, kteří si sestavují (50,38 %) a nesestavují (49,62 %) je tedy celkem vyrovnaný. Rozdíl mezi věkovými skupinami nebyl výrazný. Celkem 41,6 % všech dotazovaných odpovědělo na otázku č. 15 tak, že si sestavuje rozpočet na měsíc, čtvrtletí nebo rok dopředu.

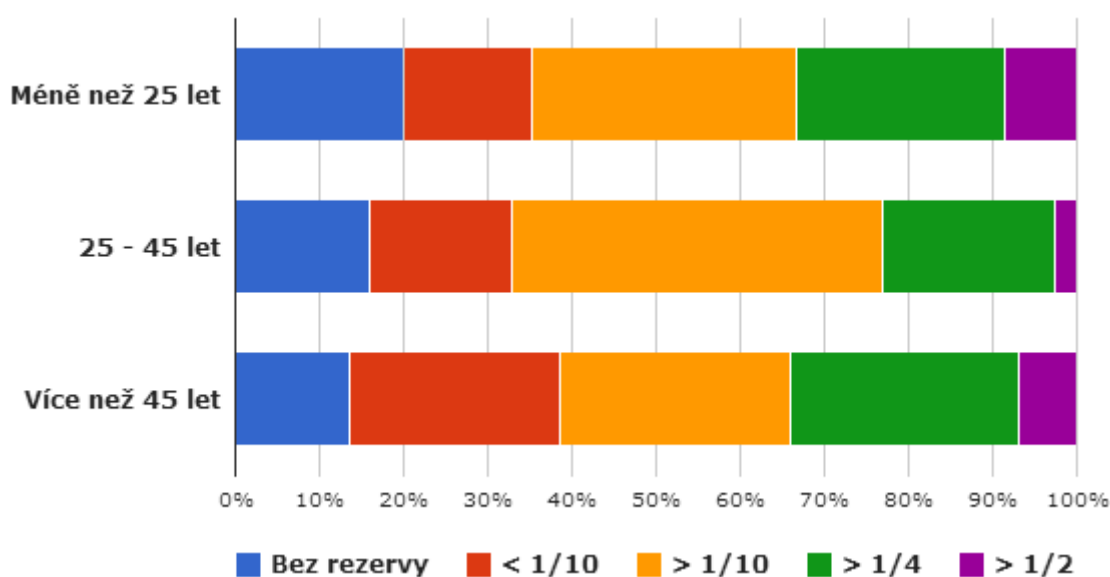
Obr. č. 19: Poměr respondentů, kteří si sestavují a nesestavují rozpočet

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Následující obrázek č. 20 zobrazuje poměr odpovědí na druhou část otázky č. 16 „*Jak vysokou rezervu si vytváříte vzhledem ke svým celkovým příjmům?*“. V obrázku jsou zahrnuti i respondenti, kteří na první podotázku odpověděli, že si rezervu nevytváří (N = 45, modrá barva). Ostatní respondenti (N = 217) jsou rozděleni dle velikosti vytvářených rezerv. Rozdíl mezi věkovými kategoriemi, z pohledu zda si vytváří či nevytváří rezervy, není znatelný. Lze však říci, že s postupujícím věkem mírně roste sklon k vytváření rezerv.

Obr. č. 20: Velikost vytvářených rezerv dle věkových kategorií

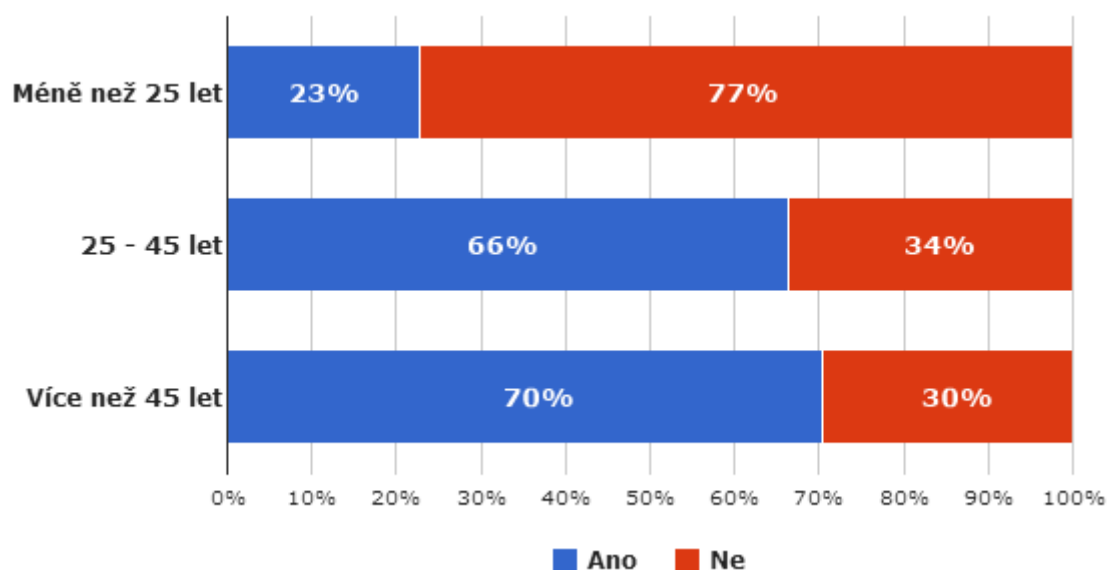

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

V kategorii starších 45 let si rezervu vytváří 86,36 %, ve skupině 25 až 45 let 84,07 % a ve skupině mladších 25 let 80 %. Rozdíl mezi jednotlivými skupinami tedy není tak velký, abychom mohli říci, že je znatelně více respondentů ve skupině nad 45 let, kteří si sestavují rozpočet, oproti ostatním respondentům (rozdíl 6 % oproti skupině do 25 let). Věk na sestavování rozpočtu nemá dle průzkumu zásadní vliv. Více než desetinu ze svých příjmů si na případné krytí nečekaných výdajů dává napříč věkovými kategoriemi 65,27 % respondentů.

Následující obrázek č. 21 zobrazuje poměr odpovědí dle jednotlivých věkových skupin na první část otázky č. 17 „*Čerpal(a) jste si někdy úvěr?*“. Zde byl znatelný rozdíl mezi mladšími 25 let a ostatními věkovými kategoriemi. Celkem 22,86 % mladších 25 let využilo úvěru. Ve střední věkové skupině využilo úvěru 66,37 % dotázaných a v nejstarší skupině 70,45 %. Zkušenost s nějakým úvěrovým produktem má však téměř polovina respondentů (49,62 %).

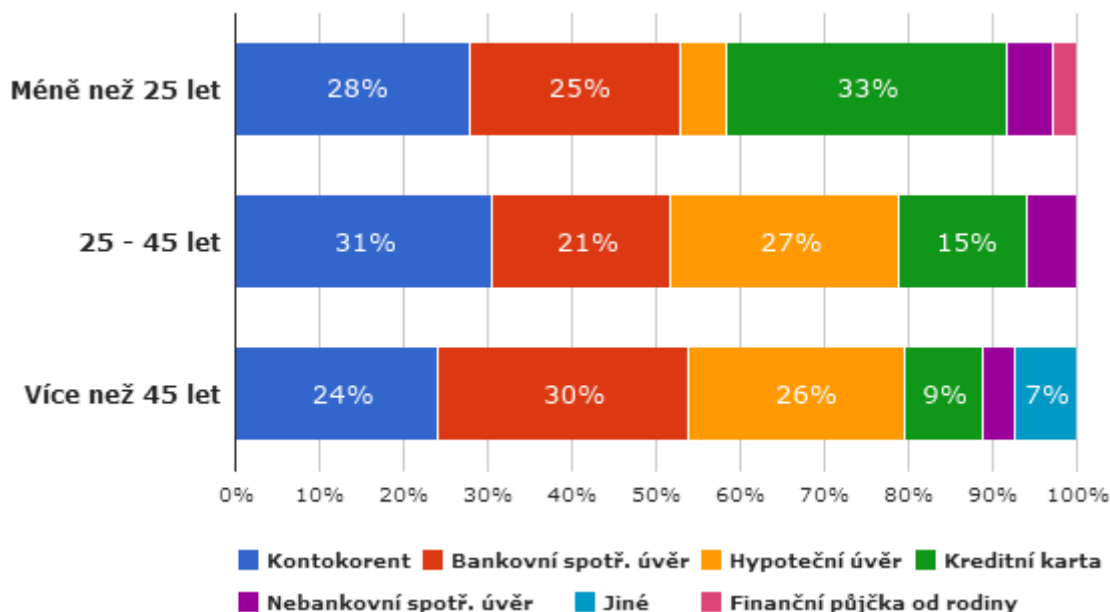
Obr. č. 21: Využívání úvěru dle věkových kategorií

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Nižší počet respondentů v nejmladší skupině, kteří mají zkušenost s úvěrem, je dán zejména nevyužíváním hypotečního úvěru, jak je zobrazeno na obrázku č. 22, ve kterém je zobrazen poměr odpovědí na druhou podotázku č. 17 „*Jaký typ úvěru jste využil(a)?*“. Zkušenost s hypotečním úvěrem má pouze 5,56 % mladších 25 let. Naopak zkušenost s kreditní kartou, u které bývá vyšší úroková sazba, po překročení bezúročného období, je nejvyšší u této skupiny (33,33 %). Mezi odpověďmi mohli dotazovaní zapsat i vlastní možnost. Ve starší skupině této možnosti využili někteří respondenti a uvedli například úvěr ze stavebního spoření či novomanželskou půjčku.

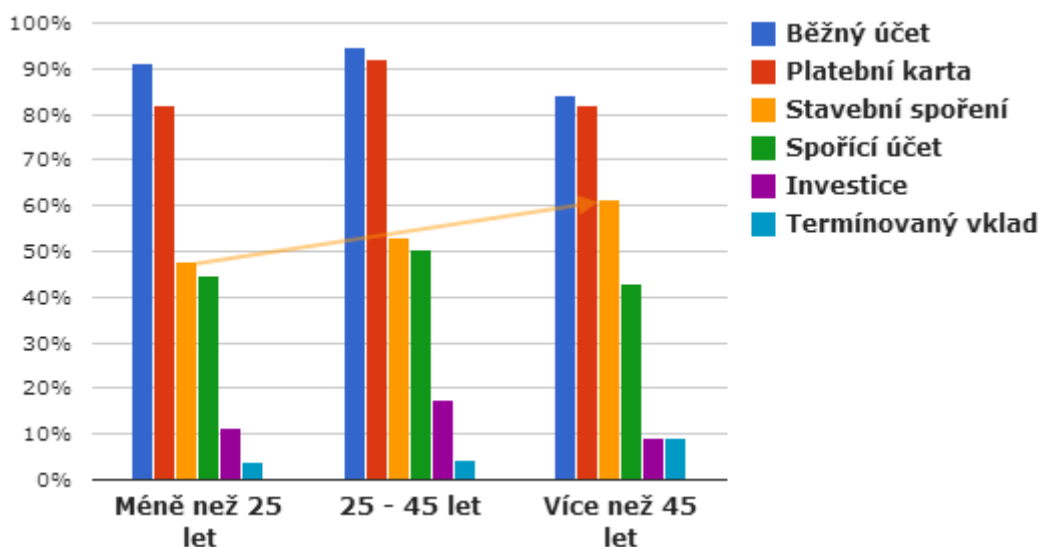
Obr. č. 22: Využívání konkrétních úvěrových produktů dle věkových kategorií

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Obrázek č. 23 znázorňuje odpovědi respondentů na otázku č. 18 „Které z následujících produktů využíváte?“. Nejčastější kombinace byla běžný účet, spořicí účet, stavební spoření a platební karta (18,32 %), která byla následována stejnou kombinací bez spořicího účtu (17,94 %). Jediný trend (vyznačený v obrázku č. 23 oranžovou šipkou), který lze vysledovat je, že s rostoucím věkem stoupá počet respondentů, kteří využívají stavební spoření.

Obr. č. 23: Využívání finančních produktů a služeb dle věkových kategorií

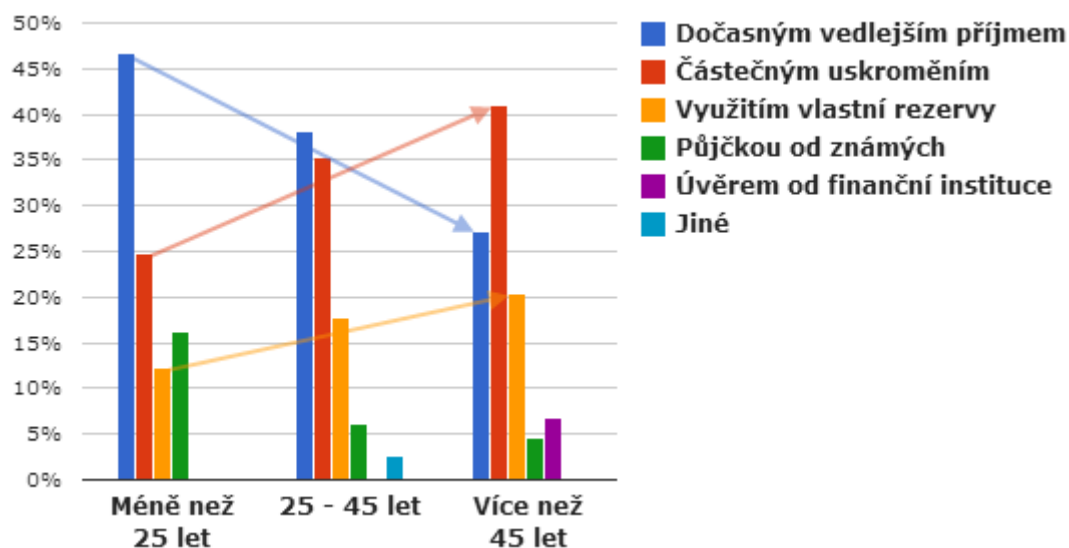
Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Obrázek č. 24 znázorňuje odpovědi respondentů na otázku č. 19. „*Jakým hlavním způsobem byste řešil(a) výpadek příjmů?*“. Nejvíce respondentů napříč věkovými kategoriemi uvedlo, že by výpadek svých příjmů řešilo pomocí dočasného vedlejšího příjmu (39,69 %). Druhý nejvyšší počet respondentů uvedl, že by tuto situaci řešil částečným uskromněním (32,06 %). Využitím vlastní rezervy by náhlý výpadek příjmů řešilo 16,03 % dotazovaných.

Z pohledu věkových skupin lze vysledovat tři trendy. První z nich nám říká, že s rostoucím věkem řeší respondenti svou finanční tíseň méně za pomoci dočasného vedlejšího příjmu. Na obrázku č. 24 je tento trend zachycen modrou šipkou. Červenou šipkou je označen rostoucí trend řešení výpadku příjmů pomocí částečného uskromnění s rostoucím věkem respondentů. Tuto možnost zvolilo 24,74 % mladší generace a 40,91 % starší generace. Poslední trend je vyobrazen žlutou šipkou a říká nám, že s rostoucím věkem stoupá počet respondentů, kteří by finanční tíseň řešili využitím svých vlastních rezerv.

Celkem 71,76 % všech respondentů uvedlo, že by případný výpadek příjmů řešila částečným uskromněním nebo dočasným vedlejším příjmem.

Obr. č. 24: Řešení finanční tísně dle věkových kategorií

Zdroj: vlastní zpracování dle výsledků dotazníkového šetření, 2014

Závěr

V teoretické části této práce jsem definoval pojem finanční gramotnost za pomoci dvou různých definic. Dále jsem v této části popsal základní finanční pojmy v oblasti osobních financí. Součástí této části byla i část právní gramotnosti a ochrany spotřebitele, ve kterých jsem se zaměřil zejména na problematiku dlužníků. Jako další podkapitola bylo shrnutí základních bankovních produktů a služeb. V praktické části jsem analyzoval finanční gramotnost obyvatel České republiky. Jako výzkumnou metodu jsem použil dotazníkové šetření, které proběhlo prostřednictvím elektronického dotazníku šířeného přes sociální sítě. Výsledky šetření jsem analyzoval zejména dle věku respondentů, které jsem rozdělil do tří skupin: do 25 let, 25 až 45 let a 45 let a více.

Mezi jednotlivými skupinami nebyl v naprosté většině položených otázek nalezen znatelný rozdíl v odpovědích v rozmezí více než 10 %. Nejstarší z věkových skupin byla ve znalostních otázkách v průzkumu přibližně o 9 % méně úspěšná než nejmladší skupina. Tento rozdíl však nelze považovat za zásadní. Vytváření rezervy či sestavování osobního rozpočtu také není závislé na věkové skupině. Dle šetření jsem neshledal zásadní rozdíly mezi věkovými skupinami. Bylo zjištěno, že věk nehraje roli ve finanční gramotnosti občanů, která je zjevně řízena jinými faktory, jako je dosažené vzdělání či sociální status. Úroveň základní finanční gramotnosti populace České republiky je dle průzkumu na dobré úrovni. V průzkumu bylo celkem 71,33 % správných odpovědí na znalostní otázky. Tento výsledek byl překvapující.

Seznam obrázků a tabulek

Obr. č. 1: Systém rodinných a osobních financí	12
Obr. č. 2: Počet vyhlášených osobních bankrotů	15
Obr. č. 4: Magický trojúhelník.....	24
Obr. č. 3: Schéma zúčtování kreditní karty	28
Obr. č. 5: Struktura respondentů dle pohlaví a věku	30
Obr. č. 6: Struktura respondentů dle krajů.....	31
Obr. č. 7: Struktura respondentů dle dosaženého vzdělání.....	31
Obr. č. 8: Rozdíl mezi debetní a kreditní kartou.....	32
Obr. č. 9: Jistina	33
Obr. č. 10: Úrok	34
Obr. č. 11: RPSN	34
Obr. č. 12: Inflace	35
Obr. č. 13: Povinné ručení a havarijní pojištění	36
Obr. č. 14: Pojistník	36
Obr. č. 15: Úročení	37
Obr. č. 16: Souhrn odpovědí na znalostní otázky	38
Obr. č. 17: Hodnocení vlastní finanční gramotnosti dle věkových kategorií	39
Obr. č. 18: Orientace v nabídce produktů na finančním trhu dle věkových kategorií....	40
Obr. č. 19: Poměr respondentů, kteří si sestavují a nesestavují rozpočet	40
Obr. č. 20: Velikost vytvářených rezerv dle věkových kategorií	41
Obr. č. 21: Využívání úvěru dle věkových kategorií.....	42
Obr. č. 22: Využívání konkrétních úvěrových produktů dle věkových kategorií.....	43
Obr. č. 23: Využívání finančních produktů a služeb dle věkových kategorií.....	43
Obr. č. 24: Řešení finanční tísně dle věkových kategorií	44
Tab. č. 1: Odpovědi respondentů v průzkumu na otázky týkající se kreditních karet....	32

Seznam použitých zkratk

BRKI	Bankovní registr klientských informací
CRÚ	Centrální registr úvěrů
ČNB	Česká národní banka
ČOI	Česká obchodní inspekce
MF ČR	Ministerstvo financí České republiky
MŠMT ČR	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
NRKI	Nebankovní registr klientských informací
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development [Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj]
RPSN	Roční procentní sazba nákladů
SOLUS	Sdružení na ochranu leasingu a úvěrů spotřebitelům

Seznam použité literatury

Tištěné zdroje

DVOŘÁK, Petr, 2005. *Bankovníctví pro bankéře a klienty*. 3. přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Linde. 681 s. ISBN 80-7201-515-X.

SMRČKA, Luboš, 2007. *Osobní a rodinné finance*. Praha: Professional Publishing. 257 s. ISBN 978-80-86946-41-2.

ŠKVÁRA, Miroslav, 2011. *Finanční gramotnost*. Praha: Ing. Miroslav Škvára. 219 s. ISBN 978-809-0482-302.

VYBÍHAL, Václav et al., 2011. *Slabikář finanční gramotnosti*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Cofet. 416 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0.

Internetové zdroje

BUŘÍNSKÁ, Barbora, 2013a. *V registrech dlužníků uvízly i tisíce lidí, kteří nic nedluží* [online]. [cit 2014-03-25]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/316086-v-registrech-dluzniku-uvizly-i-tisice-lidi-kteri-nic-nedluzi.html>.

BUŘÍNSKÁ, Barbora, 2013b. *Dvě třetiny Čechů stále netuší, jak funguje kreditní karta* [online]. [cit 2014-03-28]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/315379-dve-tretiny-cechu-stale-netusi-jak-funguje-kreditni-karta.html>.

CRIF – Czech Credit Bureau, 2014. *V únoru zbankrotovalo historicky nejvíce lidí i živnostníků* [online]. [cit 2014-03-15]. Dostupné z: <http://www.crif.cz/Novinky/Novinky/Pages/V-únoru-zbankrotovalo-historicky-nejvice-lidi-i-zivnostniku.aspx>.

ČEHLOVSKÝ, Vladimír, 2012. *Rozhodčí doložky už od dubna nepůjde tak snadno zneužít* [online]. [cit 2014-02-28]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/263134-rozhodci-dolozky-uz-od-dubna-nepujde-tak-snadno-zneuazit.html>.

ČNB, 2014a. *Centrální registr úvěrů* [online]. [cit 2014-03-14]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/dohled_financni_trh/centralni_registr_uveru/.

ČNB, 2014b. *Ochrana spotřebitele* [online]. [cit 2014-02-28]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/spotrebitel/ochrana_spotrebitel/index.html.

ČOI, 2014. *Působnost úřadu* [online]. [cit 2014-02-28]. Dostupné z: <http://www.coi.cz/cz/o-coi/pusobnosturadu/>.

HOVORKA, Jiří, 2010. *Centrální registr dlužníků: Česká finta, jak napálit zájemce o půjčku* [online]. [cit 2014-03-17]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/clanky/centralni-registr-dluzniku-cerd-uverove-registry-zkusenosti/>.

Kancelář finančního arbitra, 2014. *Základní informace* [online]. [cit 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.finarbitr.cz/cs/financni-arbitr/zakladni-informace.html>.

Měšec.cz, 2014. *Finanční gramotnost v praxi* [online]. [cit 2014-02-08]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/specialy/financni-gramotnost/>.

- MF ČR, 2010. *Národní strategie finančního vzdělávání* [online]. [cit 2014-02-05]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/assets/cs/media/2010-05_NARODNI-STRATEGIE-FINANCNIHO-VZDELAVANI.pdf.
- MF ČR, 2013. *Finanční vzdělávání – Přehled projektů – rok 2013* [online]. [cit 2014-02-26]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Prehled_2013-02_Financni-vzdelavani-Prehled-projektu--rok-2013.xls.
- MF ČR, MŠMT ČR, 2007. *Systém budování finanční gramotnosti na základních a středních školách* [online]. [cit 2014-03-31]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Prehled_2013-02_Financni-vzdelavani-Prehled-projektu--rok-2013.xls.
- Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2014. *Insolvenční zákon - oddlužení* [online]. [cit 2014-03-31]. Dostupné z: <http://insolvencni-zakon.justice.cz/obecne-informace/oddluzeni.html>.
- NOVOTNÝ, Radovan, 2009a. *Dvě stránky osobních financí* [online]. [cit 2014-02-08]. Dostupné z: <http://www.investujeme.cz/dve-stranky-osobnich-financi/>.
- NOVOTNÝ, Radovan, 2009b. *Jak zvládnout rodinný rozpočet* [online]. [cit 2014-02-08]. Dostupné z: <http://www.investujeme.cz/jak-zvladnout-rodinny-rozpocet/>.
- OECD, 2013. *PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy*. OECD Publishing, 264 s. Dostupné z: doi:10.1787/9789264190511-en.
- Penize.cz, 2014a. *Desatero osobního bankrotu aneb jak se zbavit dluhu* [online]. [cit 2014-03-01]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/80300-desatero-osobniho-bankrotu-aneb-jak-se-zbavit-dluhu>.
- Penize.cz, 2014b. *Platební karty a jejich druhy* [online]. [cit 2014-03-01]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/80265-platebni-karty-a-jejich-druhy>.
- Perfect Crowd, 2014. *Zpráva z výzkumu: vnímání elektronických platebních prostředků* [online]. [cit 2014-03-14]. Dostupné z: <http://www.konzument.cz/users/news/2-novinky/attach/251-pruzkum-trhu-e-platebni-prostredky.pdf>
- POLOLÁNÍK, Lukáš, 2013. *RPSN jako hlavní ukazatel úvěru* [online]. [cit 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/197368-rpsn-jako-hlavni-ukazatel-uveru/>.
- Sdružení obrany spotřebitelů - Asociace, 2014. *O nás* [online]. [cit 2014-03-31]. Dostupné z: <http://www.asociace-sos.cz/o-nas-2/>.
- SMRČKA, Luboš, 2009. *Rodinný rozpočet: výdaje nezbytné, nutné a zbytné* [online]. [cit 2014-02-08]. Dostupné z: <http://www.penize.cz/financni-poradenstvi/56764-rodinny-rozpocet-vydaje-nezbytne-nutne-a-zbytne>.
- SOLUS, 2014. *Členské společnosti* [online]. [cit 2014-02-26]. Dostupné z: <https://www.solus.cz/cs/solus-clenske-spolecnosti/clenske-spolecnosti>.

- STEM/MARK, 2010. *Kvantitativní výzkum – Finanční gramotnost v ČR* [online]. [cit. 2014-04-06]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/assets/cs/media/Odborne-vyzkumy_2010-12_Zaverecna-zprava-z-vyzkumu-plne-zneni-STEMMARK.pdf
- SVOBODA, Jakub, 2014. *Kde začíná lichva?* [online]. [cit 2014-02-28]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/finance/328933-kde-zacina-lichva-podle-novely-uz-od-uroku-20-procent.html>.
- XU, Lisa, ZIA, Bilal, 2012. *Financial Literacy around the World: An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward*. Washington, DC: World Bank. 56 s. Dostupné z: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/9322>.
- Zákon č. 145/2010 Sb., o spotřebitelském úvěru. In: *Sbírka zákonů*. 21.4.2010. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon?q=145/2010>.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. In: *Sbírka zákonů*. 8.1.2009. Dostupné z: <http://portal.gov.cz/app/zakony/zakon?q=40/2009>.

Seznam příloh

Příloha A: Dotazník

Znalostní otázky

5. Jaký je rozdíl mezi debetní a kreditní kartou?

- a) Kreditní karta má vystouplé písmo (je embosovaná), debetní karta nikoliv.
- b) Debetní karta má vystouplé písmo (je embosovaná), kreditní karta nikoliv.
- c) Kreditní karta je formou úvěru, debetní karta je spojena s běžným účtem.
- d) Debetní karta je formou úvěru, kreditní karta je spojena s běžným účtem.
- e) Není žádný rozdíl mezi těmito kartami.
- f) Nevím.

6. Co je to jistina?

- a) Velikost dluhu (půjčeného kapitálu).
- b) Část ceny zboží pořizovaného na splátky, kterou klient hradí předem v hotovosti.
- c) Pevně stanovené platby ve shodné výši, které jsou placeny v pravidelných intervalech jako splátky úvěru.
- d) Předem poskytnutá záloha při poskytování úvěru (zpravidla 10 %).
- e) Nevím.

7. Co je úrok?

- a) Peněžitá odměna za půjčení peněz, kterou zaplatí dlužník věřiteli.
- b) Výše pravidelné splátky při poskytnutí úvěru.
- c) Schopnost dostát svým finančním závazkům.
- d) Poplatek věřiteli za vyřízení úvěru.
- e) Nevím.

8. Který z následujících ukazatelů nejlépe ukazuje, kolik bude dlužníka úvěr skutečně stát?

- a) RPSN
- b) Úroková sazba
- c) Součet jistiny a úroků
- d) Výše splátky
- e) Nevím

9. Co je to inflace?

- a) Inflace označuje růst cenové hladiny za určité období.
- b) Inflace označuje všeobecný pokles cen v ekonomice za určité období.
- c) Inflace je proměnlivá sazba ukazující výhodnost nabízeného úvěru.
- d) Inflace je ukazatel zadluženosti v ekonomice.
- e) Nevím.

Osobní otázky

13. Jak byste ohodnotil(a) svou vlastní finanční gramotnost?

Finančně gramotný/á 1 2 3 4 5 Finančně negramotný/á

14. Vyznáte se v nabídce produktů a služeb na finančním trhu?

Vyznám se 1 2 3 4 5 Nevyznám se

15. I. Sestavujete si osobní nebo rodinný rozpočet?

a) Ano b) Ne

II. Na jaký horizont si sestavujete rozpočet?

(Tato otázka byla položena pouze respondentům, kteří uvedli, že si sestavují rozpočet.)

a) Týden c) Čtvrtletí e) Nepravidelně
b) Měsíc d) Rok

16. I. Vytváříte si rezervu pro případ neplánovaných výdajů?

a) Ano b) Ne

II. Jak vysokou rezervu si vytváříte vzhledem ke svým celkovým příjmům?

(Tato otázka byla položena pouze respondentům, kteří uvedli, že si vytvářejí rezervu.)

a) Více než polovinu příjmů si dávám na stranu.
b) Více než čtvrtinu příjmů si dávám na stranu.
c) Více než desetinu příjmů si dávám na stranu.
d) Méně než desetinu příjmů si dávám na stranu.

17. I. Čerpal(a) jste si někdy úvěr?

a) Ano b) Ne

II. Jaký typ úvěru jste využil(a)?

(Tato otázka byla položena pouze respondentům, kteří uvedli, že někdy čerpali úvěr.)

a) Kontokorent k běžnému účtu d) Nebankovní spotřebitelský úvěr
b) Kreditní karta e) Hypoteční úvěr
c) Bankovní spotřebitelský úvěr f) Jiné: _____

18. Které z následujících produktů využíváte?

a) Platební karta k běžnému účtu e) Stavební spoření
b) Běžný účet f) Investice do akcií, dluhopisů,
c) Spořicí účet podílových fondů
d) Termínovaný vklad g) Jiné: _____

19. Jakým hlavním způsobem byste řešil(a) výpadek příjmů?

a) Dočasným vedlejším příjmem d) Půjčkou od známých, rodiny
b) Částečným uskromněním e) Využitím vlastní rezervy
c) Úvěrem od finanční instituce f) Jiné: _____

Abstrakt

VAVŘIČKA, F. *Finanční gramotnost obyvatel České republiky*. Bakalářská práce. Plzeň: Fakulta ekonomická ZČU, 51 s., 2014.

Klíčová slova: finanční gramotnost, osobní finance, finanční plánování, peníze

Předložená práce je zaměřena na oblast osobních a rodinných financí obyvatel České republiky. V první části je definován pojem finanční gramotnost a jeho části, popsán systém vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti a popsány základní finanční pojmy a služby. Součástí práce je také výzkum, který probíhal za pomoci sběru dat pomocí sociálních sítí. V práci byly stanoveny hypotézy o občanech České republiky v rámci osobních a rodinných financí, které jsou v práci buď potvrzeny, nebo nepotvrzeny. Průzkum byl zaměřen na porovnání jednotlivých věkových skupin. Součástí této bakalářské práce jsou všechny výsledky šetření shrnuté v grafech vytvořených pomocí online kancelářského balíku Google.

Abstract

VAVŘIČKA, F. *Financial literacy of the population of the Czech Republic*. Bachelor thesis. Pilsen: Faculty of Economics, University of West Bohemia in Pilsen, 51 p., 2014.

Key words: financial literacy, personal finance, financial planning, money

This bachelor thesis is focused on personal and family finances of inhabitants of the Czech Republic. The first chapter is devoted to financial literacy and its parts, describes the system of education in the area of financial literacy and describes the basic financial terms and services. The work also included research that was based on data collection using social networks. Hypotheses were established about citizens of Czech Republic in the context of personal and family finances. This hypothesis may be confirmed or unconfirmed. The survey was focused on the comparison of different age groups. All results of the survey were summarized in the graphs that were created in the online office suite Google.